

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS
VALDOVŲ RŪMŲ
REKONSTRUKCIJOS PATIKIMUMO
ZONAVIMAS

DARBO GRUPĖ:

Alfredas Bumblauskas

Justina Poškienė

Rūta Šermukšnytė

2004 m.

PREAMBULĖ – VALDOVŲ RŪMŲ ATKŪRIMO IR PASKIRTIES PROBLEMŲ IŠTAKOS	77
1. ZONAVIMO IDĖJOS IR SĄVOKŲ APIBRĖŽIMŲ PASTANGOS	79
1.1. Zonavimo idėjos	79
1.2. Trijų zonų principas	79
1.3. Zonos Valdovų rūmų atkūrimo techniniame projekte	80
1.4. Valdovų rūmų rekonstrukcijos patikimumo kartogramos sudarymo būtinybė	81
2. KOKYBINIS TYRIMŲ BŪKLĖS ĮVERTINIMAS	82
2.1. Archeologijos, architektūros, istorijos tyrimų apžvalga	82
2.1.1. Architektūriniai tyrimai	83
2.1.2. Istoriniai tyrimai	86
2.1.3. Archeologiniai tyrimai	88
2.1.4. Meno tyrimų būklė	91
2.2. Tarpinės išvados ir naujo tyrimo idėja bei tikslai	91
3. KIEKYBINIS TYRIMŲ BŪKLĖS ĮVERTINIMAS	92
3.1. Tyrimo struktūra	92
3.1.1. Anketos sudarymo principai	92
3.1.2. Respondentų atranka, anketos išplatėjimas ir situacijos konstatavimas	93
3.1.3. Tyrejų atsiliepimai	95
3.1.4. Anketos duomenų papildymo būtinybė	95
3.2. Tyrimo rezultatų analizė	95
3.2.1. Pastangos rekonstruoti N. Kitkausko duomenis	95
3.2.2. Menotyrininko 1 duomenys	96
3.2.3. Menotyrininko 2 duomenys	97
3.2.4. Tyrejų duomenų palyginamoji analizė	97
3.2.4.1. Diagnostinių elementų rekonstravimo pagrindumas	97
3.2.4.2. Valdovų rūmų dalių rekonstravimo pagrindumas	99
3.3. Kiekybinio tyrimų būklės įvertinimo išvados	101
4. TYRIMŲ APIBENDRINIMAS IR BAIGIAMOSIOS IŠVADOS	102
5. PRIEDAI	105
5.1. Pagrindinių dokumentų sąrašas	105
5.2. Architektūrinių tyrimų ataskaitų sąrašas	106
5.3. Istorinių tyrimų ataskaitų sąrašas	108
5.4. Archeologinių tyrimų ataskaitų sąrašas	110
5.5. Bibliografijos sąrašas	114

PREAMBULĖ –

VALDOVŲ RŪMŲ ATKŪRIMO IR PASKIRTIES
PROBLEMŲ IŠTAKOS

Lietuvos visuomenėje daugiau nei dešimt metų trukusios diskusijos dėl Valdovų rūmų (*toliau* – VR) atkūrimo baigėsi 2001 m., kai Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė politinį sprendimą atkurti šį pastatą kaip simbolinę reikšmę visuomenės istorinėje sąmonėje turintį objektą. Politinis sprendimas įtampų bei problemų dėl VR atkūrimo ir pritaikymo neišsprendė. 2001 m. spalio 17 d. LR Vyriausybės nutarimu patvirtinta *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcija* paveldo apsaugos problemas apėjo, o pastato atkūrimą ir paskirtį nusakė pernelyg lakoniškai ir abstrakčiai¹. Kilo daugybė teorinių ir praktinių VR atkūrimo idėjos realizavimo problemų, kurių viena susijusi su informacijos apie VR trūkumu.

VR atkūrimo projektų konkursą laimėjęs Rimo Grigo vadovaujamas autorių kolektyvas, išanalizavęs duomenų apie VR kiekį ir įvertinęs tyrimų situaciją, ėmėsi įgyvendinti VR „įvaizdžio atkūrimo“ konceptą. „Kokia bebūtų Lietuvos istorija ir specifika, atkuriamo pastato architektūrinė metodinė kalba turi būti suprantama, turi aiškiai atspindėti atkūrimo laiką, informacijos apie rūmus kiekį, kitus pasaulinėje praktikoje priimtus reikalavimus, iš kurių vienas svarbiausių – *seno ir naujo atskyrimas*. Siūloma nauja nuo seno atskirti per maksimalų autento eksponavimą, minimalų seno ir naujo susilietimą, minimalų autento uždengimą naujomis konstrukcijomis“, – teigiama konkursą laimėjusio autorių kolektyvo dokumente². Tad VR įvaizdžio atkūrimo konceptas yra realizuojamas autentiškos mūrų dalies ir naujo statinio atskyrimo būdu bei naujo statinio sąlyginumo pabrėžimu.

Kita su VR atkūrimu susijusi problema – būsimo pastato paskirtis. LR Vyriausybės patvirtintame dokumente VR matomi kaip istorinės kultūros centras. Vilniaus universiteto (*toliau* – VU) Istorijos fakulteto specialistų prof. Alfredo Bumblausko, dr. Rasos Čepaitienės, dr. Justinos Poškienės, dokt. Rūtos Šermukšnytės, prof. Romo Vaštoko analizė, pateikta *LDK Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties plėtros gairėse* (*toliau* – *Plėtros gairės*), parodė, jog paskirties koncepcijos rengėjai perne-

¹ Plačiau žr. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcija (priedas prie: Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nutarimas dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijos. Vilnius, 2001-10-17, nr. 1235) // Valstybės žinios. 2001, nr. 90-3167, p. 22-25.

² Poreikio statyti vertinimas (parengė Paminklų restauravimo institutas) [Rankraštis], p. 9. Architektų sprendimas, tenkinantis Venecijos chartijoje rekomenduojamą seno ir naujo atskyrimo principą, sulaukė aršaus priešininkų būrio. Teiginys, jog autentiškos liekanos yra vertybė, vertinamas kaip mitas, siūloma „organiskai atauginti“ likusią pastato dalį. Valdovų rūmų projektuotojų numatytam pastato sąlyginumo įspūdžiui priešpriešinamas rūmų išbaigtumo efektas, kuris turėtų žadinti pasididžiavimo pastatu ir savo istorija emocijas.

lyg laisvai interpretuoja istorinės kultūros centro idėją ir menkai atsižvelgia į jos eksplikacijas Vakarų mokslinėje literatūroje³. Tai byloja apie paskirties koncepcijos kūrėjų sąmoningą ar nesąmoningą siekį po „istorinės kultūros centro“ pavadinimu „paslėpti“ sunkiai tarpusavyje derančias ir su istorinės kultūros esme mažai ką bendra turinčias būsimo pastato funkcijas.

2002 m. LR kultūros ministrės Romos Dovydenienės nutarimu VR paskirties darbai buvo pavesti Lietuvos dailės muziejui (*toliau – LDM*), kurio išplatinti dokumentai liudija veikiau apie tradicinio muziejaus, o ne istorinės kultūros centro būsimoose rūmuose viziją⁴. LDM darbuotojų VR paskirties koncepcija ne tik iš dalies prieštarauja LR Vyriausybės dokumentui, bet ir konceptualiai nesisieja su VR projektuotojų idėja pastatą pateikti kaip rekonstrukcinės istorinės sąmonės ekspoziciją, kaip praeities paieškų dabartyje simbolį.

XX a. išplėtos istorijos, sociokultūrinės antropologijos, muzeologijos mokslų teorijos, aiškinančios paveldo fenomeną ir jo įprasminimo dabartyje formas, sritis bei strategijas, leidžia konceptualiai svarstyti būsimų VR atkūrimą ir paskirtį. *Plėtros gairėse* buvo išsakyta mintis, jog praeities rekonstrukcijos idėja turi būti vizualiai išreikšta ne tik fasaduose, bet ir vidaus erdvių apipavidalinime, taip pat šis konceptas turi atsispindėti ekspozicijų ir kitų edukacinės veiklos formų temose bei priemonėse. „VR eksterjerai, interjerai, juose demonstruojami objektai ir kitos informacijos priemonės, susijusios su pastato paskirtimi, privalo sietis tarpusavyje, sudaryti vieną *medijos mazgą*, t. y. informacijos priemonių kombinaciją, kur visi elementai neša tam tikrą informacinę krūvį apie mūsų istorinę sąmonę“, – taip skamba viena iš pagrindinių šio tyrimo idėjų⁵. Tam, kad būtų konceptualiai sujungta architektų VR vizija su būsimo pastato paskirtimi, *Plėtros gairėse* pasiūlytas zonavimo principas.

³ Plačiau žr. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijos plėtros gairės (parengė Vilniaus universiteto darbo grupė) [Rankraštis]. Vilnius, 2002.

⁴ Žr. R. Budrys, Lietuvos Valdovų (Didžiųjų kunigaikščių) rūmų pritaikymo projekto gairės. [žiūrėta 2003-09-22]. Internetu: <http://ldmuziejus.mch.mii.lt/Svietimas/Pritaikymo_gaires3.htm>; Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų interjerų atkūrimo ir pritaikymo reprezentacinėms, muziejinėms ir edukacinėms funkcijoms programa. Metmenys. Antroji redakcija // Literatūra ir menas. 2003-05-30, p. 11-22; Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų interjerų atkūrimo ir pritaikymo reprezentacinėms, muziejinėms ir edukacinėms funkcijoms programa. Metmenys (Lietuvos dailės muziejaus projektas) [Rankraštis]. Vilnius, 2002.

⁵ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijos...

1. ZONAVIMO IDĖJOS IR SĄVOKŲ APIBRĖŽIMŲ PASTANGOS

1.1. Zonavimo idėjos

Jau architektų rengiamame VR „įvaizdžio atkūrimo“ projekte ir atkūrimo metodiką grindžiančiuose tekstuose galima išvelti implicitinį zonavimo principą:

- autentiškos mūrų dalys;
- atkurtos pastato dalys, remiantis tyrimų rezultatais, t. y. hipoteze. Esant skirtingam duomenų apie atskiras VR dalis kiekiui, įvedamas „hipotezių laipsnia-vimo“ principas, leidžiantis atskirti *pagrįstas hipotezes* nuo *pilotažinių hipotezių*. Pa-grįstos hipotezės zonos priklauso tos pastato dalys, kurių atkūrimas remiasi iko-nografinė medžiaga. Ten, kur tokio pobūdžio informacijos šaltinių trūksta, pasi-telkiami archeologinių, architektūrinių bei istorinių analogijų tyrimų duomenys, padėsiantys sukurti VR ansamblio vientisumo išpūdį (pilotažinė hipotezė). Hipo-tezių laipsniai išreiškiami pasitelkus skirtingas fasadų apdailos priemonės (spal-vinę gamą, apdailos medžiagas ir pan.).

Egzistuoja ne tik VR atkūrimo, bet ir paskirties zonavimo idėja. Pastaroji skel-biama LR Vyriausybės patvirtintoje *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rū-mų atkūrimo ir paskirties koncepcijoje*. Jos 10 punkte teigiama, kad „Atkurtuose Val-dovų rūmuose numatoma įrengti valstybės reprezentacijos, muziejinę ekspozici-jų, švietėjišką kultūros renginių, istorinę švietėjišką zonas“⁶. Pastarosios su archi-tekto zonavimu konceptualiai nesisieja.

Plėtos gairių autoriai, remdamiesi *Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcija* ir atsižvelgdami į LDM pateiktas paskirties idėjas bei VR projek-tuotojų architektūrinius sprendimus, pasiūlė griežtai apibrėžtą *trijų zonų principą*.

1.2. Trijų zonų principas

Plėtos gairėse buvo siūlomas toks zonavimas:

1. **Autentika:**

1.1. **Materialus autentas** (išlikusios „in situ“ pastato liekanos)

1.2. **Erdvinis (idėjinis) autentas**

Autento zonos patalpose siūlyta tradicinė *muziejinė – reprezentacinė* paskirtis. Manyta, jog čia labiausiai tiktų archeologinių radinių bei kitų objektų eksponavimas kombinuojant su juos paaiškinančia pagalbine ekspozicijos medžiaga (taikytinas te-minis ekspozicijos formavimo būdas). Nenaudotinos muziejinių eksponatų atkūri-mo formos: muliažai, šiuolaikinės kopijos ir pan. Tai turėjo būti autento ekspozicija.

⁶ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcija..., p. 22–25. Do-kumente konkretizuojant objekto polifunkciškumą (10.1–10.4 punktai) visos šios panaudos galimy-bės dažnai suplakamos į krūvą, tiesiog dengia viena kitą: valstybės reprezentacijos zona persidengia su muziejinė ekspozicijų, o kultūrinių švietėjiškų renginių zona – su istorine švietėjiška. Lieka nebe-aišku, kaip tai galėtų atrodyti tikrovėje. Koncepcijoje deklaruojamos zonavimo idėjos buvo įkūnytos Valdovų rūmų projektuotojų „Funkciniuose siūlymuose projektavimo užduoties papildymui“.

2. Hipotezė:

2.1. Pagrįsta hipotezė

Plėtros gairėse teigiama, jog vietos, pretenduojančios į pagrįstos hipotezės zoną, turi būti atkurtos remiantis kompleksinių interdisciplinarinių tyrimų medžiaga. Kompleksinių interdisciplinarinių tyrimų sudedamosios dalys yra šios:

1. Radinių analizė:

1.1. išlikę „in situ“ radiniai – mūrai, grindys;

1.2. archeologiniai radiniai iš kultūrinių sluoksnių.

2. Istoriniai, meno ir architektūros tyrimai: istoriniai šaltiniai, ikonografija, analogai.

Pagrįsta hipoteze atkurtose patalpose siūlyta *muziejinė – reprezentacinė* paskirtis. Šiai zonai priskirtinose patalpose remiantis kompleksinių tyrimų medžiaga turėjo būti atkuriamas visumos išpūdis, rekonstruojama egzistavusi sociokultūrinė aplinka, kurioje buvo naudojami dabar eksponuojami daiktai, vyko politinis, kultūrinis bei visuomeninis Lenkijos ir Lietuvos elito gyvenimas (ansamblio pobūdžio ekspozicijos). Šiose patalpose siūlyta demonstruoti ne tik autentiškas muziejines vertybes, bet ir įvairias muziejinių eksponatų atkūrimo formas. *Plėtros gairių* autoriai manė, jog šioje zonoje būtina paaškinančiomis priemonėmis nurodyti, kuo remtasi atkuriant būtent tokį interjerą („eksponuojama argumentacija“). Numanoma, kad „pagrįstos hipotezės“ patalpos bus daugiausia Pietų bei Rytų korpusų antruose aukštuose bei Pietų korpuso trečiame aukšte.

2.2. Pilotažinė hipotezė

Jei erdvė atkuriamą remiantis fragmentiškais duomenimis, ją galima laikyti atkuriamą remiantis pilotažine hipoteze. Pilotažinė hipoteze besiremiančiose patalpose siūlyta nekurti buvusios aplinkos visumos išpūdžio, o, naudojant architektūrines liekanas, informacines technologijas, suteikiančias lankytoji teises į interaktyvumą, pristatant kulinarinį paveldą, kurti rūmų gyvenimo inscenizacijas bei „gyvosios istorijos“ erdvę.

3. Modernus interjeras

Ten, kur nėra išlikusios jokios informacijos apie interjerus, turėtų būti atsiskoma bet kokios hipotezės ir kuriamas modernus interjeras. Šios zonos patalpose galėtų veikti LDM siūlomas informacinis centras, kompiuterinės informacijos centras, turistinės literatūros knygynas, suvenyrų centras, polifunkcinė auditorija, vaikų kambarys, kavinė.

1.3. Zonos Valdovų rūmų atkūrimo techniniame projekte

VR atkūrimo techniniame projekte, parengtame Projektavimo ir restauravimo instituto architektų, erdvės yra zonuojamos **pagal buvusių erdvių atkūrimo principus**⁷. Čia skiriamos šešios zonos. Mėginant šias zonas identifikuoti su VU

⁷ Žr. Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų atkūrimo techninis projektas. Zonavimas pagal buvusių erdvių atkūrimo principus. Rūsio, pirmo, antro, trečio aukšto planai. Parengė UAB „Projektavimo ir restauravimo institutas“, R. Grigas, A. Katilius, dr. N. Kitkauskas, E. Purlys, R. Bitovtas, R. Klimavičienė.

darbo grupės pasiūlytu zonavimu pagal žinių apie buvusias erdves laipsnį, kuris koreliuoja su patalpų paskirtimi, išryškėja tam tikri neatitikimai (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Architektų pateiktas zonavimas pagal buvusių erdvių atkūrimo principus	Architektų paaiškinimai, atsižvelgiant į VU darbo grupės zonavimą
1. Autentiškos, išlikusios buvusios patalpų erdvės, apribotos autentiškomis atitvarinėmis konstrukcijomis	Materialus autentas Erdvinis autentas
2. Autentiškos patalpų erdvės remiantis natūros tyrimais restauruotos papildant trūkstamais konstruktyvais	Materialus autentas Erdvinis autentas + trūkstami konstruktyvai (restauracija)
3. Atkuriamos patalpų erdvės, artimos galėjusioms būti – hipotetinės: 3.1. Patalpos atkuriamos siekiant sukurti tam tikro istorijos laikmečio aplinkos tikroviškumo išpūdį – „hipotezė“ pagrįsta kompleksinių tyrimų išvadomis; 3.2. Patalpų erdvės atkuriamos dalinai, vengiama istorinio tikroviškumo išpūdžio – pagrindui nepakanka kompleksinių tyrimų duomenų – „pilotažinė hipotezė“	Hipotezė <i>Anot architektų, kiekybiškai neįmanoma nustatyti patalpų, priskirtinų pagrįstos ar pilotažinės hipotezės zonoms, nes daugeliu atvejų toje pačioje patalpoje persipina dvi hipotezės</i>
4. Buvusios patalpų erdvės sąlyginai pažymimos jų neatkuriant	Modernus interjeras
5. Buvusios patalpų erdvės neatkuriamos, formuojama šiuolaikinė erdvė, skirta įvairių laikotarpių liekanų eksponavimui, ir panaudojama šiuolaikinei funkcijai	Modernus interjeras
6. Patalpų erdvės, kuriamos pritaikant rūmus šiuolaikinei funkcijai: 6.1. Erdvės, neegzistavusios rūmų istorijoje; 6.2. Buvusių rūmų erdvės, performuotos pritaikant jas šiuolaikinei funkcijai	Modernus interjeras

1.4. Valdovų rūmų rekonstrukcijos patikimumo kartogramos sudarymo būtinybė

Pirmoje lentelėje pateiktas VR projektuotojų zonavimas pagal buvusių erdvių atkūrimo principus rodo, kad skirstant erdves neretai sąmoningai ar nesąmoningai „nutylima“ apie buvusių erdvių autentiškumo laipsnį. Taip pat tam tikrų

abejonių kelia „pagrįsta hipoteze“ atkuriamų erdvių skaičius, matomas brėžiniuose⁸, bei faktas, kad architektų techniniame projekte „pilotažinės hipotezės“⁹ spalva pažymėtos Šiaurės korpuso trečio aukšto patalpos, kurios, kaip teigiama VR atkūrimo mokslinio vadovo dr. Napoleono Kitkausko tekstuose, rūmų istorinėje būtyje neegzistavo¹⁰. Tai rodo, kad esama tam tikro „nesusikalbėjimo“ tarp architektų bei *Plėtros gairės* ruošusių specialistų. Visa tai suaktualina tokių sąvokų kaip „pagrįsta hipotezė“, „pilotažinė hipotezė“ griežtesnį apibrėžimą bei išaiškinimą, taip pat patikimumo zonavimą atsižvelgiant į trijų zonų principą.

Patikimumo zonavimas įmanomas tik įvertintus esamą tyrimų būklę. Kokybinė tyrimų ataskaitų bei publikacijų analizė leistų nustatyti, kokiomis žiniomis iš tiesų disponuojama apie praeityje egzistavusius VR, koku mastu atkūrimas yra pagrįstas objektyviomis žiniomis, o koku – hipoteze, fantazija ir šiandienos reikmėmis.

2. KOKYBINIS TYRIMŲ BŪKLĖS ĮVERTINIMAS

2.1. Archeologijos, architektūros, istorijos tyrimų apžvalga

Tyrimų būklės įvertinimui buvo pasirinktos viešai prieinamos archeologijos, architektūros, istorijos ir meno tyrimų ataskaitos, saugomos Lietuvos istorijos instituto (*toliau – LII*), Paminklų restauravimo instituto (*toliau – PRI*) bei Pilių tyrimo centro (*toliau – PTC*) archyvuose. Buvo atliekama architektūrinių, istorinių, meno bei archeologinių VR tyrimų ataskaitų, pradedant 1988 metais, analizė ir rūmų interjero vaizdą atspindinčios medžiagos paieška jose. Darbą sunkino tai, kad ataskaitas iš archyvų pasiskolino jų autoriai, kurie šiuo metu ruošia tyrimus apibendrinančią leidinį.

Buvo atliekama kokybinė publikacijų Vilniaus žemutinės pilies (*toliau – VŽP*) bei kitos medžiagos VR tyrimų klausimu analizė. Detaliai analizuotos 108 su VŽP VR tyrimu susijusios literatūros pozicijos, skelbtos 1958–2003 m. Savaimė suprantama, kad per šį 44 metų laikotarpį buvo paskelbta daugiau straipsnių, tačiau pagrindinis dėmesys buvo sutelktas į tam tikrus „moksliskumo“ požymius turinčias studijas (knygas ir straipsnius su daliniu, ne visu, neišsamium moksliniu aparatu ir publikacijas su išsamium moksliniu aparatu), kuriose pateikiami ar interpretuojami tyrimų duomenys. Taigi labiau susitelkta ties empirinio pobūdžio informaciją pateikiančiais straipsniais bei monografijomis.

⁸ Ten pat.

⁹ Atkūrimo techniniame projekte rašoma, jog „pilotažinės hipotezės“ zonai priskirtinos erdvės atkuriamos dalinai, vengiama istorinio tikroviškumo įspūdžio, nes pagrindimui nepakanka kompleksinių tyrimų duomenų.

¹⁰ N. Kitkauskas, *Žemutinės pilies Valdovų rūmų architektūros atkūrimo prielaidos* // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 1998, t. 13, p. 385, 388.

2.1.1. Architektūriniai tyrimai

VŽP VR rūsių ir pamatų liekanos sistemingai pradėtos tirti 1987 m. Tyrimų metu buvo galutinai įsitikinta, kad rūmus sudarė keturi korpusai: Rytų, Pietų, Vakarų ir Šiaurės. Pastatai išdėstyti aplink ne visai taisyklingos konfigūracijos keturkampį kiemą. Rūmų Rytų, Pietų ir Vakarų korpusai buvo trijų aukštų, tik Šiaurės – dviejų, be to, Šiaurės korpusas teturėjo vieną salės tipo aukštą. Surasta kelių statybos periodų mūrų. Dalis XIII–XIV a. antram periodui priklauso Pietų korpusas ir Rytų korpuso pietinės dalies pamatų liekanos. Šiaurės korpusas, taip pat Rytų korpuso šiaurinės dalies pamatai mūryti renesanso laikotarpiu. Pietų korpuso pietinės sienos pamatai atremti į medinius polius arba ant gulsčiai sudėtų rąstų, taip pat Šiaurės korpusas¹¹.

Architektūriniai tyrimai VŽP VR teritorijoje yra svarbiausia tyrimų dalis, kadangi jie nurodo rūmų dydį, pobūdį, patalpų skaičių ir išsidėstymą, architektūrinių rūmų elementų pobūdį, to meto statybų techniką, statybines medžiagas. Tačiau architektūrinių tyrimų rezultatai nedaug ką tepasako apie rūmų interjerą.

Architektūriniai tyrimai skirstytini į dvi grupes:

1) architektūriniai – greta archeologinių tyrimų kasinėjimų metu atliekami architektūriniai tyrimai, kurių ataskaitose gausu brėžinių, tačiau jos stokoja teorinės dalies. Daugumoje ankstyvesnių tokių tyrimų visai nėra teksto (aiškinamojo rašto), kitur, kur jis yra, tai dažniausiai aprašomojo pobūdžio tekstas, kur apibūdinamos rūmų architektūrinės medžiagos bei konstrukcijos, statybų technika, aptariami sienų bei plytų matavimai ir panašiai;

2) apibendrinantys architektūriniai tyrimai – tai rekonstrukciniai projektai bei ankstesnių tyrimų medžiagos apibendrinimai, iš kurių ryškėja VR tiek bendras, tiek smulkesnių jų detalių vaizdas.

Architektūrinių tyrimų metu nustatyti VR:

- 1) korpusų bei vidinio kiemo matmenys¹²;
- 2) pamatų vieta, dydis, sienų storis¹³;
- 3) plytų matmenys ir klojimo pamatuose būdas¹⁴;
- 4) durų angų pamatuose sąramos (pvz., segmentinės)¹⁵;

¹¹ Žr. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Retrospektyvinis projektas. Pradinė studija (projektavimo grupės vadovas N. Kitkauskas). Vilnius, 1996 (PTC, inventorizacijos nr. 141a).

¹² Žr. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Retrospektyvinis projektas. Vilnius, 1996, d. I–V (PTC, inventorizacijos nr. 141b, 141c, 141d, 141e, 141f).

¹³ Ten pat.

¹⁴ Žr. Žemutinės pilies kunigaikščių rūmų teritorijos tyrimai. 1995 metai. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1996, t. 1 (PTC, inventorizacijos nr. 65); Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos tyrimai. 1997 m. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1997, t. 1 (PTC, inventorizacijos nr. 142a); Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijos tyrimai. 2001 metai. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 2002, t. 1 (PTC, inventorizacijos nr. 201a).

¹⁵ Žr. Žemutinės pilies kunigaikščių rūmų teritorijos tyrimai. 1994 m. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1995, t. 1 (PTC, inventorizacijos nr. 137).

5) rūsius dengiančių skliautų tipai (cilindriniai), kurie galėjo būti naudojami ne tik rūsiuose¹⁶;

6) grindų plytelių ir plytų pobūdis¹⁷;

7) grindinių aukštis¹⁸;

8) pirmo aukšto aukštis – 5,3 m, taip pat manoma, kad antro aukšto – 5,3 m, o trečias aukštas – 6,7 m (su perdengimo storiu)¹⁹;

9) pirmo, antro, trečio aukštų suplanavimas (remiantis rūsiuose surastomis skersinėmis sienomis). Atkastų pamatų, ypač skersinių sienų, lokalizavimas leido patikrinti ikonografinės medžiagos (rūmų planų, fasadų) patikimumą. Nustatyta, kad XIX a. pirmojoje pusėje Rytų ir Pietų fasadus vaizduojantys piešiniai atspindi tikrovišką vaizdą²⁰;

10) Vakarų korpuso pirmo aukšto grindys turi būti 1,2 m žemiau už Pietų ir Rytų²¹;

11) rūmų korpusų stogai buvo didžiąja dalimi dengti plokščiomis stiegėmis (neglazūruotomis)²²;

12) kiemo fasadų stogų sprendimai²³;

13) rastas nemažas kiekis fasadų puošybai taikytų detalių (karnizų, langų bei durų įrėminimo blokų iš smiltainio ar konglomerato)²⁴;

14) langų dydžiai (remiantis fasado puošybos detalėmis)²⁵;

15) kelis rūmų raidos etapus atspindintys kokliai²⁶;

16) aukščių skirtumas tarp rūmų kiemo grindinio ir rūmų sodo teritorijos. Pilies kiemo, buvusio į Šiaurės vakarus nuo rūmų Šiaurinio korpuso, paviršiaus lygis taip pat buvo žemesnis už vidaus kiemo grindinio lygį²⁷;

17) atiko dekoratyviniai motyvai (serlianos)²⁸;

18) rūmų išorės apdailai naudotos uolienų rūšys (konglomeratas, smiltainis)²⁹;

19) rūmų vidaus apdailai naudotos uolienų rūšys bei spalva (klintys, smiltainis, marmuras). Rūmų vidaus apdailai daugiausia buvo naudojama juodos ir tam-

¹⁶ Žr. Žemutinės pilies kunigaikščių rūmų teritorijos tyrimai. 1995 metai...

¹⁷ Žr. ten pat.

¹⁸ Žr. Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos tyrimai. 1997 m. ...

¹⁹ Žr. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Retrospektyvinis projektas. Korpusų fasadai. Vilnius, 1996, d. II (PTC, inventorizacijos nr. 141c).

²⁰ Žr. ten pat. Padarius tokią išvadą lieka neaišku, kiek tikroviškas P. Smuglevičiaus Šiaurės vakarų kampo pavaizdavimas, matomas vienoje iš sepijų.

²¹ Žr. ten pat.

²² Žr. ten pat.

²³ Žr. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Retrospektyvinio projekto papildymai. Vilnius, 2000 (PTC, inventorizacijos nr. 182).

²⁴ Žr. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Retrospektyvinis projektas. Korpusų fasadai...

²⁵ Žr. ten pat.

²⁶ Žr. ten pat.

²⁷ Žr. ten pat.

²⁸ Žr. ten pat.

²⁹ Žr. Žemutinės pilies Valdovų rūmų tyrimai. 1987–2001 metai. Rūmų fasadų architektūrinių detalių apmatavimai ir lentelės. Vilnius, 2002 (PTC, inventorizacijos nr. 200).

siai pilkos spalvos detalių, kiek mažiau rausvų klinčių, gerokai mažiau marmuro. Matyt, marmuru buvo dekoruotos tik ypatingos paskirties patalpos – sosto, iškilmingų audiencijų salės, koplyčios ir pan. Visai mažai randama ir šviesiai pilkų klinčių gaminių. Tačiau, aišku, randamų detalių pagal uolienos rūšį santykis neatspindi tikrosios buvusios padėties, nes rūmus griauinant daug jų statybinių medžiagų buvo panaudota kituose objektuose³⁰;

20) prabangesnės, gausiai natūraliu akmeniu dekoruotos patalpos buvo Rytų ir Pietų korpusuose (išvada daroma remiantis tuo, kad gausiausiai profiliuotų detalių randama Rytų ir Pietų korpusuose, ypač jų sandūroje (C rūsyje)³¹;

21) visų rūmų korpusų dekoras buvo vientisas (išvada daroma remiantis tuo, kad vienodų profilių fragmentai randami įvairiose rūmų vietose, vienodos detalės tašomos tiek iš juodų, tiek iš raudonų klinčių)³².

VR architektūrai skirtų publikacijų kokybinė analizė parodė, jog jų turiniuose yra pateikiami duomenys, kurie aptinkami ir ataskaitose. Pažymėtina, kad atsiradus apibendrinamojo pobūdžio architektūrinių ataskaitų padaugėjo ir duomenis sintetinančių bei interpretuojančių publikacijų, dėl kurių ryškėja tiek bendras, tiek VR detalių vaizdas³³. Kaip pavyzdį galima pateikti 1996 m. pirmojo *Baltų archeologijos* numerio, skirto VR atkūrimo ir paskirties problemoms, straipsnius, kuriuose apibendrinami 1987–1996 m. tyrimai.

Solidžiausiais laikytini N. Kitkauskos straipsniai. Juose matomos pastangos apibendrinti ir sintezuoti natūros tyrimų duomenis su ikonografinių, analogų bei istorinių tyrimų rezultatais (kaip pavyzdį galime pateikti šio autoriaus straipsnį *Žemutinės pilies Valdovų rūmų architektūros atkūrimo prielaidos*³⁴).

Tiek iš tyrimų ataskaitų, tiek iš publikacijų turinio galima daryti išvadą, kad labiausiai konkrečios informacijos stokojama apie rūmų vidaus įrangą.

Išvados:

1. Architektūriniai tyrimai daugiausia nuveikė VR matavimų bei erdvinės ir istorinės stilistinės lokalizacijos srityse.

2. Apibendrinamojo pobūdžio architektūriniuose tyrimuose nurodomi pasta-to elementų aukščiai, dydžiai nėra tikslūs, su didesne ar mažesne paklaida, taigi hipotetiniai.

3. Architektūrinių tyrimų metu gauti duomenys leido patikrinti ikonografinės medžiagos (rūmų planų, fasadų) patikimumą. Nustatyta, kad XIX a. pirmojoje pusėje Rytų ir Pietų fasadus vaizduojantys piešiniai atspindi tikrovišką vaizdą. Ši išvada leidžia VR Rytų bei Pietų fasadų rekonstrukcijas priskirti „pagrįstos hipotezės“ zonai.

³⁰ Žr. Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijos tyrimai. Architektūrinės detalės. Rūmų vidaus apdailos detalės iš marmuro, rastos 1987–2002 m. Brėžiniai. Vilnius, 2003, t. 1 (PTC, dar neinventorizuota).

³¹ Žr. ten pat.

³² Žr. ten pat.

³³ Plg. apibendrinančių architektūrinių tyrimų bei publikacijų sąrašus.

³⁴ N. Kitkauskas, *Žemutinės pilies Valdovų rūmų architektūros atkūrimo prielaidos...*, p. 373–411.

4. Rastų interjero ir eksterjero detalių (grindų plytelių, klinčių ar marmuro plytų, koklių) tikslios lokalizacijos nustatyti neįmanoma, todėl būtina architektūrinių tyrimų rezultatus papildyti kitų tyrimų duomenimis. Jų nesant, VR eksterjerų (išskyrus tuos, apie kuriuos esama ikonografinės medžiagos) bei interjerų atkūrimas bus įmanomas tik hipotetiniu pilotažiniu lygmeniu.

5. Architektūrinių tyrimų publikacijų srityje išsiskiria N. Kitkausko studijos, kuriose matomos interdisciplininių tyrimų pastangos.

2.1.2. Istoriniai tyrimai

Sprendžiant iš istorinių tyrimų ataskaitų periodizacijos, jie pradėti dar 1989 metais, t. y. beveik kartu su PTC pradėtais archeologiniais ir architektūriniais tyrimais. Juos pristabdžius (remiantis ataskaitomis po 1994 m.), atnaujinti tik 2002 metais, t. y. po to, kai buvo priimtas politinis sprendimas atkurti VR³⁵. Projektuotojams susidūrus su informacijos apie VR stoka (nėra rūmų brėžinių, kiemo fasadus nusakančių ar vaizduojančių dokumentų, be to, žinios apie rūmų paskirtis labai skurdžios bei prieštaringos), istorikų tyrinėjimai buvo nukreipti būtent į šios informacijos paieškas.

Istorinius tyrimus atlieka LII darbuotojai. Vykstama į komandiruotes į Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos, Lenkijos, Italijos bei kitų šalių bibliotekas ir archyvus. Juose ieškoma dokumentų bei ikonografinės medžiagos apie VR, Vilniaus pilis bei kaupiama informacija apie Vilnių ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę apskritai. Deja, dažnai tokie tyrimai nėra vaisingi ir įdomios bei naudingos medžiagos randama nedaug.

VU grupės darbą sunkino ne tik tai, kad ataskaitas iš archyvo pasiskolino jų autoriai, kurie ruošia tyrimus apibendrinantį leidinį. Analizuoti šių ataskaitų duomenis buvo problemiška ir dėl jų pobūdžio – tai daugiausia peržiūrėtų archyvų ir bibliotekų fondų bei dokumentų sąrašas, kuriame paminima, kokio pobūdžio informacija rasta arba ką dar vertėtų peržiūrėti. Tačiau pateiktos ne visų rastų šaltinių kopijos, o tuo labiau – jų vertimai.

Apie istorinių tyrimų rezultatų pobūdį, jų praktinę vertę VR atkūrimui bei pasiskirčiai galima spręsti iš PTC bei LII ruošiamos monografijos *Vilniaus Žemutinė pilis XIV–XIX a.: istorinės paieškos (2002–2003 m.). Šaltinių ir istoriografijos duomenys*. Tai pirmas istorikų bandymas apibendrinti istorinių tyrinėjimų duomenis apie VR ir užpildyti vieną iš nepakankamai ištirtų grandžių (tokia grandimi galima laikyti ir meno istorijos tyrimus, savo ruožtu ši studija pasitarnautų ir jiems). Studiją galima nagrinėti dviem aspektais: 1) kaip darbą, skirtą ištirti vieną iš reikšmingiausių Lietuvos istorijos ir kultūros paminklų, bei pastangą sukurti tradicinę akademinę paveldo objekto monografiją; 2) kaip keliančią sau praktinius uždavinius: autoriai *Įvade* teigia, kad leidinys turi tapti savotiška pagalbos priemone atkūrimo darbams bei ekspozicijos paruošimui. Atlikta monografijos analizė rodo, jog kai kurie jos skyriai

³⁵ Žr. Prieduose pateiktą istorinių tyrimų ataskaitų sąrašą.

tiesiogiai prisidės prie VR atkūrimo bylos, o papildydami padės verifikuoti bei koreguoti VR architektų būsimo pastato atkūrimo ir paskirties vizijas.

Kaip liudija istorinių tyrimų ataskaitos bei ruošiamą studiją, VR brėžinių bei ikonografinės medžiagos, papildančios ar pakoreguojančios neišsamų VR vaizdą atspindinčias Pranciškaus Smuglevičiaus sepijas, nerasta. Neaptikta ir vaizdinės informacijos apie VR interjerus. Tiesa, reikia pažymėti, kad istorikai Lietuvos ir kitų šalių archyvuose atranda įvairios ikonografinės medžiagos, galbūt susijusios su VR, tačiau tam reikalingi meno tyrimai³⁶.

Kokybiniai poslinkiai matomi VR ansamblio statybos ir ypač jo plėtimo bei perstatymo istorijos tyrinėjimuose. Analizuojant istorinių tyrimų ataskaitų ir minėtos monografijos turinius susidarė įspūdis, kad čia daugiausia nuveikė dr. Rūta Vitkauskienė. Lenkijos kryptimi dirbusi istorikė Varšuvos vyriausiam senųjų aktų archyve aptiko vertingų duomenų apie VR statybą, remontą bei rūmų vidaus gyvenimą (XVII–XVIII a.) sąskaitų knygose³⁷. Taip pat ši specialistė Varšuvoje aptiko neskelbtos medžiagos apie Vilniuje XVI–XVII a. dirbusius architektus ir akmentašius: C. Tencallą, A. Vacconi, P. Nonhart ir kt.³⁸ R. Vitkauskienė šiuos duomenis publikuoja ir ruošiamoje monografijoje. Kuo ši informacija naudinga VR tyrimams ir atkūrimui? Visų pirma, R. Vitkauskienė pateikė duomenų, kurie patvirtina ar papildoma kitų sričių tyrėjų iškeltas hipotezes apie VR išorės fasadų apdailą, interjerus (rasti duomenys apie atskirų detalių kiekius ir matmenis), patalpų paskirtį ir t. t.³⁹ Pažymėtina, kad R. Vitkauskienė istorinių tyrimų duomenis derina su natūros tyrimų rezultatais. Įtraukus šios specialistės atradimus į bendrą „duomenų apie VR bazę“, bus galima teigti, kad tam tikri VR elementai atkuriami pagrįstai, t. y. remiantis kompleksine medžiaga. Antra, autorė, remdamasi minėtais šaltiniais, atskleidė Žygimanto Augusto statomos naujos valdovo rezidencijos *Domus Novus super fluvium Vilna* raidą bei padarė išvadą, jog tik trečiajame statybos etape (1547–1548 m.) pradedamos statyti naujos menės, susisiekančios su se-

³⁶ Kaip teigiama I. Baliulytės ir S. Gasparavičienės 1994 m. ataskaitoje, Lietuvos valstybės dailės muziejaus tapybos skyriuje yra nemažai neidentifikuotų interjerų ir architektūros fragmentų piešinių, kuriuose yra tam tikra užuomina į Žemutinės pilies rūmų interjerus. Tačiau tokiam palyginimui vis dėlto reikalinga išlavinta menotyrininko akis, galinti iš analogiškų interjerų piešinių atrinkti reikalingą variantą. Žr. I. Baliulytė, S. Gasparavičienė, Ataskaita apie 1994 m. vykusios Vilniaus Žemutinės pilies istorinės ir ikonografinės medžiagos paiešką Lietuvos muziejuose, archyvuose ir rankraščiuose. Vilnius, 1995. Taip pat Lietuvos Valdovų rūmų 2002 metų istorinių tyrimų metu įvykdytų darbų ataskaitoje (dr. Elmantas Meilus) teigiama, kad Lenkijos kryptimi dirbusi K. Makovska aptiko su VR susijusių brėžinių, planų, dekorų elementų.

³⁷ Lietuvos Valdovų rūmų 2002 metų istorinių tyrimų metu įvykdytų darbų ataskaita (dr. Elmantas Meilus).

³⁸ Trumpa B. R. Vitkauskienės ataskaita už komandiruotę į Varšuvą 2002 06 08–22; B. R. Vitkauskienės ataskaita už komandiruotę į Varšuvą 2002 06 08–22 ir 2002 07 10–25; Lietuvos Valdovų rūmų 2002 metų istorinių tyrimų metu įvykdytų darbų ataskaita (dr. Elmantas Meilus). Beje, Žygimanto Augusto dvaro pajamų ir išlaidų sąskaitų knygos, surašytos 1544–1548 m. ir saugomos Varšuvoje, fragmentais buvo žinomos ir seniau, tačiau tik R. Vitkauskienė jas įvedė į mokslinę apyvartą.

³⁹ B. R. Vitkauskienės ataskaita už komandiruotę į Varšuvą 2002 06 08–22 ir 2002 07 10–25.

naja – Žygimanto Senojo *Aula Regia antiqua* – rezidencija. Tokiu būdu autorė parodė, jog ne Žygimantas Senasis, bet Žygimantas Augustas pradėjo statyti uždara renesansinį kiemą. Aiškėja, kad 1544–1548 m. Žygimanto Augusto statybos apėmė viską, tik ne *Aula Regia antiqua*, t. y. nelietė to, kas šiandien laikoma atkuriamu VR svarbiausiu – Pietų – korpusu. Taigi R. Vitkauskienė savo atradimais pasitar nauja ne tik VR atkūrimui, bet ir koreguoja kai kuriuos VR istorijos faktus.

Kitų autorių istorinių ataskaitų bei monografijos skyrių analizė rodo, kad VR byla ir diskusijos dėl būsimo pastato paskirties „išjudino“ valdovo dvaro gyvenimo būdo tyrinėjimus. Istorikai aptiko ištis daug medžiagos, kalbančios apie įvairius gyvensenos VR aspektus, ir ją apibendrinio monografijos skyriuose: *Valdovų vilnietiški itinerariumai*, *Valdovų rūmų gyvenimo ritmas*, *Dvaras VŽP*. Pateiktos žinios galės pasitarnauti rekonstruojant ar imituojant čia egzistavusią sociokultūrinę aplinką, konkretizuojant VR patalpų paskirtis.

Pažymėtina, kad istorikai neapsiribojo vien istorinių šaltinių paieškomis ir jų analize bei interpretacija, bet atliko ir istoriografijos tyrimus. Pastarieji parodė, kad istoriografijoje pasitaiko šaltiniais nepagrįstų duomenų⁴⁰.

Išvados:

1. Istorinių tyrimų „pertrauka“ turėjo įtakos ataskaitų kokybei bei kiekybei.
2. Kol kas galima kalbėti tik apie istorinės medžiagos paieškų laikotarpį. Vertingų šaltinių, susijusių su VR, mokslinis apdorojimas bei sintetinis tik pradedamas. Pasirodysianti monografija bus pirmas istorikų bandymas apibendrinti istorinių tyrimų rezultatus.
3. Istorikų atradimai, taip pat nauja medžiaga, kuri papildė kitų sričių tyrėjų iškeltas hipotezes apie VR išorės fasadų apdailą, interjerus, patalpų paskirtis ir t. t., dar sykį įrodo kompleksinių tyrimų svarbą ir leidžia pagrįstai priekaištauti ligšioliniams tyrimams, kurių pagrindu visuomenei bei politikams buvo brukama mintis, jog VR atstatymui duomenų pakanka, esą iš esmės viskas yra žinoma.
4. Nepaisant didelės istorinių tyrimų duomenų vertės, jų pobūdis siūlo mintį apie „sintetikų“ darbo grupės būtinybę, kuri verbalinę informaciją paverstų vaizdine. Tik susumavus bei sintezavus visų tyrimų sričių rezultatus bus galima teigti apie VR atkūrimo pagrįstumą.

2.1.3. Archeologiniai tyrimai

Archeologiniai tyrinėjimai VŽP VR teritorijoje nenutrūkstamai vyksta nuo 1987 m. (archeologai šią teritoriją tyrinėjo ir anksčiau – 1964 m. tiesta šiluminė trasa iš Katedros į buvusius Pionierių rūmus; 1974–1985 m. atkasta ir išvalyta dalis rūmų Vakarų korpuso rūsių; 1986 m. per vakarinę rūmų dalį iškastas griovys vandentiekui). Per šį laikotarpį parašyta arti pusės šimto ataskaitų (tekstai, radinių sąrašai, fotofiksacija, brėžiniai, įvairių laboratorinių tyrimų duomenys, kt.), surinkta dešimtys tūkstančių radinių, saugomų PTC ir Nacionaliniame muziejuje

⁴⁰ Žr. Lietuvos Valdovų rūmų 2002 metų istorinių tyrimų metu įvykdytų darbų ataskaita (dr. Elmantas Meilus).

(vien 2002 m. VR Šiaurės korpuso prieigose aptikta 10 382 inventorintinų radinių). Tačiau archeologinės medžiagos tyrinėjimų sintezės beveik nėra (per 16 tyrinėjimo metų apginta tik viena disertacija tiesiogiai iš VŽP radinių – 1993 m. A. Kuncevičiaus *Vilniaus Žemutinės pilies kokliai*, nepublikuota). Nepublikuota ir pastaraisiais metais atlikta kai kurių radinių grupių pradinė analizė (pvz., E. Ožalas. *Valdovų rūmų grindų plytelių, surastų 1987–2002 m. tyrimų metu, pradinis apibūdinimas* (PTC archyvas, inventorizacijos nr. 277); G. Striška, Ė. Striškienė, G. Rackevičius, N. Kitkauskas. *VŽP Valdovų rūmų stiklas. Archeologinių radinių analizė. Architektūrinė geležis, rasta VŽP teritorijoje archeologinių tyrimų metu. Čerpės – Valdovų rūmų tyrimų duomenimis* (PTC archyvas, inventorizacijos nr. 244). Kiti paminėtini darbai: E. Remecas. *Vilniaus Žemutinės pilies pinigų lobis (XIV a. pabaiga)*, G. Rackevičius. *Arbaletas ir lankas Lietuvoje XIII–XVI a.*, D. Steponavičienės straipsniai (pvz., *Vilniaus Žemutinės pilies latrinos iš Lietuvos pilių archeologija*). Nepaisant to, kad archeologinius tyrinėjimus pristatančios publikacijos vyrauja (tarp jų net 20 pranešimų apie VR teritorijoje vykdytus archeologinius kasinėjimus leidinyje *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*) kitų sričių tyrinėjimus pristatančių studijų atžvilgiu, tačiau manome, kad, norint suvokti archeologinių tyrimų būklę, visų pirma reikia remtis archeologinių tyrinėjimų ataskaitomis.

Archeologinių tyrimų ataskaitų „išaiškinimas“ ir duomenų susisteminimas yra atskiros kompleksinio tyrimo užduotys, todėl čia buvo įmanoma tik bendra apžvalga. Ataskaitų, saugomų LII, PRI ir PTC archyvuose (keletas tyrinėjimų ataskaitų iš archyvų buvo paimta), bendriausia analizė parodė, kad jų struktūra bei informacinė vertė – nevienoda. Ilgą laiką nebuvo bent kiek unifikuotos duomenų pateikimo sistemos, o informacija mažai siejama su ankstesnių tyrinėjimų rezultatais. Pagal ataskaitas yra sunku susigaudyti, kokie tirtų plotų tarpusavio ryšiai, stratigrafija, radiniai (jie dažniausiai sistemiskai nesugrupuoti). Tad susidaro įspūdis, kad šiandien šioje informacijoje gali (?) susivokti tik patys čia dirbę specialistai.

Archeologinių tyrimų kryptis ir rezultatus stengtasi įvertinti atsižvelgiant į VR atkūrimo problematiką. Sprendžiant iš ataskaitų, tyrėjų dėmesys ilgą laiką buvo labiau nukreiptas į VŽP teritorijos genezę, o ne į VR kaip „atkuriamąjį objektą“. Tik nuo 1997 m. archeologiniai tyrinėjimai ėmė kelti tikslą: „(...) pateikti duomenis rūmų atstatymo projektavimui“⁴¹. Formuluojamos tyrinėjimų užduotys, pavyzdžiui, siekiama „(...) nustatyti, ar buvo šioje vietoje statinių, ankstesnių už mūrinę valdovo pilį, konstrukcijų, susijusių su rūmų statybos pradžia ir vėlesniais jos etapais (...)“⁴². Nuo tada archeologinėse ataskaitose daugiau dėmesio kreipiamą į visas (?) aptinkamas statybines detales (pvz., spalvotą tinką, langų stiklą,

⁴¹ E. Ožalas, Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: tyrimai į vakarus ir pietus nuo Valdovų rūmų pietinio korpuso pietvakarinio kontraforso 1997 m. Vilnius, 1998 (LII, inventorizacijos nr. 2867).

⁴² D. Steponavičienė, Ploto prie rūmų pietryčių kampo 1997 m. archeologinių tyrimų ataskaita (Perkasa nr. 4 rytinio korpuso išorėje). Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“. Vilnius, 1998 m. (LII, inventorizacijos nr. 2870).

langų rėmus), atsiranda daugiau duomenų apie interjero elementus (pvz., sienų apdailos plyteles)⁴³.

Analizuojant dabartinę archeologinių tyrimų būklę atrodo, kad esminę šių tyrinėjimų informaciją, reikalingą rūmų atkūrimui, sudaro atkasti VR rūsių mūrai, rūmų Pietryčių kampo rūsio, kur dėl gaisro ir sprogimo įgriuvo trys aukštai, radiniai⁴⁴ bei pavieniai „in situ“ aptikti konstruktai (pvz., Pietų korpuso vidinio fasado pirmo aukšto kolonada, įvairių laikotarpių kelių krosnių liekanos, galimo hipokausto kanalas bei labai fragmentiški aukštų perdengimo pėdsakai⁴⁵).

Penkiatomyje *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai* pristatomi šiek tiek labiau apibendrinti archeologinių tyrimų duomenys, apimantys 1989–1998 m. laikotarpį. Čia skelbta medžiaga suteikia duomenų apie rūmų perstatymo etapus ir galimą planą, kai kurių patalpų hipotetinę vietą (virtuvės, latrinos), interjero detales (grindų ir sienų plytelės, sienų puošybai naudotos dekoratyvinės plytos, tašyto konglomerato, smiltainio langų ir interjero detalės, marmuro grindų plokštės, kokliai ir pan.). Atrodo, kad tiriant interjerus daugiausia pasiekta tyrinėjant krosnis ir koklius („(...) Iš didelio kiekio koklių visiškai restauravus po vieną du skirtingų tipų koklius, per 10 metų PTC sukaupta viena didžiausių (120 vnt.) koklių kolekcija Europoje“)⁴⁶. Kaip teigiama monografijoje, remiantis šia medžiaga, padarytas autentiškas (?) natūralaus dydžio krosnies maketas.

Prieinama informacija apie archeologinius tyrimus bei radinius neatskleidžia archeologinių tyrinėjimų metu surinktos informacijos visumos, nėra aiškumo ir dėl VŽP teritorijos užstatymo laiko, pastatų chronologijos ir tarpusavio ryšių⁴⁷. Galima teigti, kad VR archeologinių tyrimų duomenys bei sukaupti radiniai tebėra pirminio apdorojimo būklės (neaiški radinių tipologija, chronologija, konteksti-

⁴³ E. Vailionis, *Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų šiaurinio korpuso išorinio kiemo 1997 metų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1998, d. I (LII, inventORIZACIJOS NR. 2868); D. Steponavičienė, G. Striška, *Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: vidinio kiemo archeologinių tyrimų 2001/02 m. ataskaita*. Vilnius, 2003 (LII, inventORIZACIJOS NR. 4018); P. Blaževičius, V. Juškaitis, L. Kurila, G. Rackevičius, *Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita*. Radinių sąrašas. Vilnius, 2003, t. 4 (LII, inventORIZACIJOS NR. 4016); V. Juškaitis, L. Kurila, G. Rackevičius, *Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita*. Radinių sąrašas. Vilnius, 2003, t. 5 (LII, inventORIZACIJOS NR. 4017).

⁴⁴ A. Tautavičius, V. Urbanavičius, *Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1988 m. archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1989 (LII, inventORIZACIJOS NR. 1658).

⁴⁵ V. Urbanavičius, A. Kuncevičius, A. Tautavičius, *Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1990 m. tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1991 (LII, inventORIZACIJOS NR. 1796a, 1796b); E. Vailionis, *Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų šiaurinio korpuso išorinio kiemo 1997 metų archeologinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1998, d. I (LII, inventORIZACIJOS NR. 2868); E. Ožalas, V. Urbanavičius, *Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso tyrimai 1999 m.* Vilnius, 2000 (LII, inventORIZACIJOS NR. 3383); E. Ožalas, *Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso ir rūmų vidinio kiemo tyrimai 2001 m.* (tekstinė dalis, ataskaitos turinys, piešiniai, priedai). Vilnius, 2002, t. 1 (LII, inventORIZACIJOS NR. 3722).

⁴⁶ *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1996–1998 metų tyrimai)*. Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2003, t. 5, p. 343.

⁴⁷ Žr. N. Kitkauskas, *Ant atkastų pamatų kyla reprezentaciniai Valdovų rūmai* // *Voruta*. 2004-01-10, nr. 1.

niai ir stratigrafiniai tarpusavio ryšiai; laboratoriniai, medžiagų tyrimai – nepakankami). Neturime net paties bendriausio integralaus VR archeologinių duomenų vaizdo, jau nekalbant apie tai, kad archeologiniai duomenys turi būti kompleksiskai sintezuojami su kitais tyrimais (architektūriniais, istoriniais, ikonografiniais). Netyrinėti VR teritorijos archeologizacijos procesai, o tai ypač svarbu, kai santykinai nedaug (dokumentuotų?) interjero ir eksterjero detalių yra rasta neoriginalioje buvimo vietoje (tyrimų ataskaitos, teikiančios archeologizacijos procesų išvalgų, pasirodo tik 2002 m.)⁴⁸.

Išvados:

1. Kol kas galima kalbėti tik apie archeologinių duomenų „kaupimo“ stadiją.
2. Turime gausybę archeologinių tyrimų metu gautos informacijos, kuri nėra ištirta, susisteminta bei sintezuota su kitų sričių VR tyrimais. Taigi archeologinių duomenų potencialas VR atkūrimui neaiškus.
3. Archeologiniai duomenys beveik nėra integruoti į VR atkūrimo procesą (išskyrus N. Kitkausko darbus).

2.1.4. Meno tyrimų būklė

Savarankiškų meno tyrimų, orientuotų į VR atkūrimo problematiką, užuomazgos matomos dar 1989 m. publikuotame Vlado Drėmos straipsnyje *Ad fontes, cives!* Šio menotyriminko atlikta ikonografinių šaltinių analizė parodė, jog „(...) subjektivi dailininkų dokumentacija nepakankama šiam paminklui atstatyti“⁴⁹. V. Drėma kvietė sistemingai ieškoti ir rinkti visą istorinę (rašytinę, vaizdinę) informaciją, susijusią su VR. Kaip jau buvo minėta, po 1994 m. šių šaltinių paieškos nutrūko, tad sustojo ir nauji meno tyrinėjimai (publikacijų VR tematika turinio analizė parodė, jog apyvartoje naudojama ta pati ikonografinė medžiaga, kuri dalinai ar visai perkeliama, išdidinama ar fragmentuojama)⁵⁰. Kaip matome iš PTC bei LII ruošiamos monografijos turinio, tik dabar yra atnaujinamas V. Drėmos pradėtas ikonografinių šaltinių tyrimo darbas – rengiamoje knygoje vienas skyrius bus skirtas ikonografiniams tyrimams.

2.2. Tarpinės išvados ir naujo tyrimo idėja bei tikslai

Atlikus viešai prieinamų VR archeologinių, istorinių ir architektūrinių tyrimų bei publikacijų apžvalgą galima daryti išvadą, kad vienintelis specialistas, kuris bandė integruoti visų minėtų sričių duomenis ir juos pavišinti, buvo N. Kitkauskas. Tačiau kyla ir tam tikrų abejonių:

- ar šis architektūros specialistas sugebėjo profesionaliai įvertinti archeologinių tyrimų duomenis, kuriuose net patys archeologai sunkiai orientuojasi?

⁴⁸ Žr. V. Juškaitis, L. Kurila, G. Rackevičius, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita (tekstas ir priedai). Vilnius, 2003, t. I (LII, inventurizacijos nr. 4013).

⁴⁹ V. Drėma, *Ad fontes, cives* // Krantai. 1989, nr. 4, p. 32.

⁵⁰ Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Valdovų rūmams skirtame penkiatomyje meno tyrimams greta archeologinių, architektūrinių ir istorinių neatsirado vietos.

- ar šis specialistas galėjo sintezuoti naujus istorinių ir meno tyrimų duomenis, kurių publikacija susiduria su sunkumais arba vėluoja?

Šie klausimai vertė studijos autorius kreiptis į istorijos ir menotyros specialistus, kurie atliko naujų šaltinių paieškas, bet dar nespėjo gautų duomenų paviėšinti. Be to, pagalbos buvo prašoma ir archeologijos ekspertų, kurie galėjo užpildyti archeologinių apibendrinimų spragą.

Taigi buvo nutarta sudaryti duomenų, kuriais disponuoja tyrėjai apie VR, kiekybinio įvertinimo anketą. Manyta, kad anketos duomenys leistų papildyti interdisciplininius N. Kitkausko tyrinėjimus kitų tyrėjų personalinių archyvų ir žinių bagažu bei atspindėti sparčiai besikeičiančią tyrimų situaciją. Taip pat siekta išsiaiškinti, ar tyrėjų duomenys iš archeologijos, architektūros, istorijos ir analogų tyrimų sričių gali kompensuoti ikonografinių šaltinių stygių, ar duomenų kiekybinis gausėjimas veda prie kokybinių pokyčių informacijos apie VR srityje.

3. KIEKYBINIS TYRIMŲ BŪKLĖS ĮVERTINIMAS

3.1. Tyrimo struktūra

3.1.1 Anketos sudarymo principai

Buvo nuspręsta apklausti VR tyrėjus pateikiant jiems anketą. Anketa buvo sudaroma konsultuojantis su VR projektuotojais. Bendrų pasitarimų metu nuspręsta, kad norint atlikti išsamią rekonstrukcijos patikimumo kartogramą būtina tyrėjus apklausti dėl šių „diagnostinių elementų“:

- 1) grindų lygis, medžiagiškumas ir piešinys;
- 2) sienų medžiagiškumas, storis, konstrukcija;
- 3) perdangos: konstrukcijos (skliautai, sijos, kesonas), apdaila ir dekoras;
- 4) langų medžiagiškumas, forma, vieta, apvadai;
- 5) durų medžiagiškumas, forma, vieta, durų angos apvadai, gabaritai, varčios, dekoras;
- 6) patalpų išsidėstymas, išplanavimas;
- 7) patalpų erdvės;
- 8) patalpų paskirtys;
- 9) patalpų interjero elementai;
- 10) fasadų aukščiai;
- 11) išorinio bei kiemo fasadų kompozicijos;
- 12) stogo medžiagiškumas, forma, konstrukcija bei nuolydžiai;
- 13) atiko medžiagiškumas, aukštis, forma, dekoras;
- 14) laiptinių lokalizacija, medžiagiškumas, forma, konstrukcija;
- 15) įvažiavimo vartų medžiagiškumas, forma, konstrukcija, dekoru elementai;
- 16) VR aplinka: pastatų, mažosios architektūros formų medžiagiškumas, forma, konstrukcija, dekoru elementai, išplanavimas.

Anketa, kuri buvo parengta lentelių pavidalu, siekta išsiaiškinti:

- kokių esama duomenų apie pagrindinius VR elementus;
- iš kokių tyrimų sričių (archeologijos, architektūros, istorijos, analogų tyrimų) šie duomenys gauti.

Tyrėjams reikėjo atitinkamose lentelės grafose pažymėti dvi reikšmes:

- „TAIP“ arba „+“, jei jie turi duomenų;
- „NE“ arba „-“, jei duomenų neturi.

Prašyta tyrėjų kiekvieną atsakymą „TAIP“ arba „+“ numeruoti ir lentelės pabaigoje nurodyti, kokia informacija atsakymas yra pagrįstas – publikacija, šaltiniu ar asmeniškai atliktu tyrimu. Esant reikalui, prašyta detalizuoti informaciją. Pavyzdžiui, grafa „Grindys (lygis, medžiagiškumas, piešinys)“ – jei yra duomenys tik apie vieną iš skliausteliuose išvardytų elementų, išnašoje reikėjo tai nurodyti ir pagal galimybes trumpai detalizuoti.

Iš viso tyrėjams reikėjo užpildyti 1400 lentelės grafų. Kiekviena lentelės grafa laikoma statistiniu vienetu – diagnostiniu duomeniu. Diagnostiniai duomenys apima šiuos vizualinius konstruktus: keturių korpusų rūšių ir trijų aukštų (Šiaurės korpusė – dviejų aukštų) išorinius ir kiemo fasadus bei vidines erdves. Atskiromis lentelėmis pagal specifinį klausimą buvo diagnozuojama bendroji fasadų kompozicija, stogas, atikas, laiptinė, įvažiavimo vartai ir aplinka. Diagnostiniai duomenys gaunami iš šių tyrimų sričių: archeologinių, architektūros, istorinių šaltinių, ikonografinių šaltinių ir analogų tyrimų (žr. 1 schemą).

Anketos sudarytojai suvokė, jog statistikos ar sociologijos specialistams toks klausimynas ir atsakymų reikšmių skalė gali pasirodyti pernelyg supaprastinti ir net primityvūs, tačiau atsižvelgė į tai, kad sudėtingesnis apklausos būdas galėjo būti tyrėjų nesuprastas ir pareikalavęs daugiau laiko sąnaudų bei pastangų (užbėgant už akių reikia pažymėti, kad ir šios elementarios anketos daugelis tyrėjų nesugebėjo užpildyti).

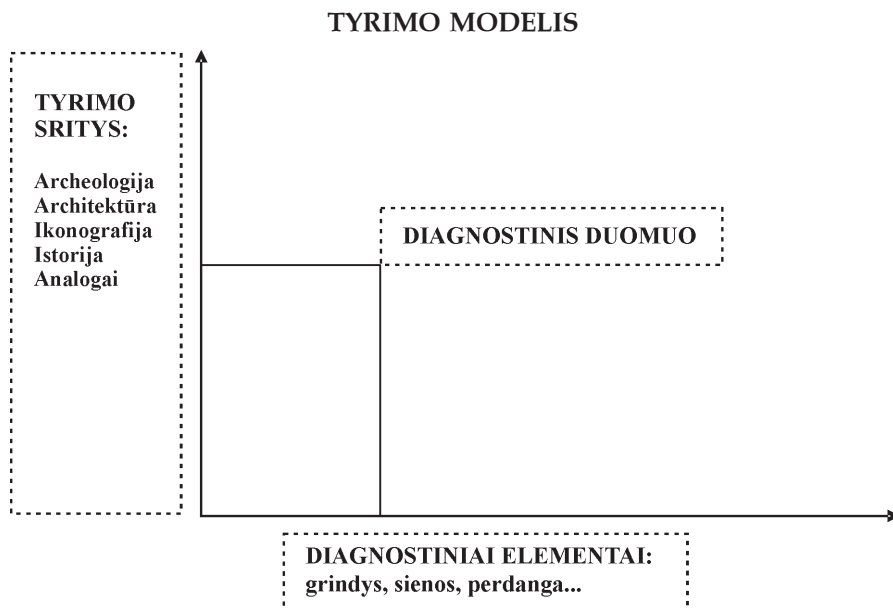
3.1.2. Respondentų atranka, anketos išplitinimas ir situacijos konstatavimas

2003 m. liepos-rugsėjo mėn. ši anketa buvo išplatinta devyniems specialistams, susijusiems su VR tyrinėjimais ir atkūrimu. Anketa buvo išplatinta PTC direktoriaus Eduardo Kauklio, LII direktoriaus habil. dr. Alvydo Nikžentaičio ir VU Istorijos fakulteto prof. dr. Alfredo Bumblausko vardu. Darbą buvo prašoma atlikti iki 2003 m. rugsėjo 22 d.

Anketas užpildė arba komentarus apie esamą VR tyrimų ir duomenų būklę pateikė du menotyros specialistai bei vienas archeologas. Anketos užpildytos be išsamių nuorodų (priešingai, nei buvo prašoma anketos lydraštyje). Istorikai į apklausos klausimus atsakyti nesugebėjo ir pateikė šaltinių nuorašus originalo ar lietuvių kalbomis. Kiti tyrėjai jokių duomenų nepateikė.

Manome, kad tokia anketos užpildymo situacija atspindi skirtingų tyrimų sričių specialistų įgūdžius. Kaip žinoma, menotyrininkai, skirtingai nei istorikai, dirb-

1 schema

dami su vaizdine medžiaga ir ją pildydami kitais šaltiniais, priversti mąstyti ne tik vizualiai, bet ir interdiscipliniškai. Tad jiems problemų lokalizuojant iš įvairių šaltinių gautos žinios nekilo. Tačiau istorikai, kurių dauguma apsiriboja rašytinių šaltinių analize bei interpretacija, nesugebėjo pavienių rašytinių žinių apie VR sutelkti į aiškius artikuliuotus atsakymus. Gali kilti klausimas, kodėl nė vienas archeologas, dirbantis su daiktine medžiaga, nesugebėjo užpildyti anketos? Kaip byloja vieno šio srities tyrėjo atsiliepimai (žr. skyrių *Tyrėjų atsiliepimai*), sunkumų kilo ne dėl šių tyrėjų gebėjimų, bet dėl archeologinių tyrinėjimų būklės.

Gauti iš menotyrininkų duomenys daugiausiai apima istorinių šaltinių bei analogų tyrimus. Labiausiai stokojama stambiausios tyrimų grupės – architektūrinių ir archeologinių tyrimų – atstovų duomenų. Tokia situacija leistų daryti prielaidas, kad arba duomenų nėra, arba jie neapibendrinti ir mokslškai neįvertinti. Tačiau žinant N. Kitkausko veiklą iš jo apibendrinamojo pobūdžio ataskaitų bei publikacijų šias prielaidas galime taikyti tik archeologinių tyrinėjimų situacijai apibūdinti.

Dėl nedidelės respondentų imties bei mažos kintamųjų reikšmių skalės („TAIP“, „NE“⁵¹) duomenų sisteminimui (dažnių analizei) bei grafiniam pavaizdavimui buvo pasitelkta *Microsoft Excel* programa. Laikydami VR tyrėjams duoto pasižadėjimo anketos sudarytojai neskelbia į anketas atsakiusiųjų ar komentarus parašiusiųjų pavardžių. Tam, kad būtų galima atskirti skirtingų tyrėjų disponuojamą informaciją, ją analizuoti ir interpretuoti, kiekvienam respondentui yra suteikiamas tam tikras slapyvardis (menotyrininkas 1, menotyrininkas 2, archeologas).

⁵¹ Atsakymai „Taip“ arba „+“ koduoti skaičiumi 1, „Ne“ arba „–“ – skaičiumi 0.

3.1.3. Tyrėjų atsiliepimai

Dalis apklaustų tyrėjų raštu pasidalijo mintimis apie anketą ir VR tyrimų būklę. Vienas menotyrininkas teigė, jog anketa atspindi tam tikrų specialistų mąstymo ypatybes: „pildydamas anketą meno ir architektūros istorijos tyrėjas, mintantis duoną iš analoginio, simbolinio, alegorinio ir kitų efemerinių mąstymo formų, susiduria su neįveikiama problema dorai atsakyti į architektų, mintančių duoną iš skaitmeninio, medžiaginio, „kieto“ mąstymo, išpreparuotus klausimus“. Taip pat kritikuotas lentelėse pateiktas tyrimų skirstymas į archeologinius, architektūrinius, istorinių šaltinių bei analogų tyrimus. Teigta, kad „istoriniai šaltiniai iš esmės yra taip pat materialinės kultūros reliktai, ikonografiniai šaltiniai ir autentiškas regiono architektūros paveldas“.

Daugiausia minčių išsakyta dėl nepakankamos VR tyrimų būklės. Pasigesta archeologinių ir architektūrinių duomenų išsamumo, išplėtos dalykinės polemikos publikacijose. Daug priekaištų sulaukė archeologijos tyrėjai, kurie pernelyg optimistiškai vertina VR archeologinių tyrimų būklę: „archeologijos tyrinėjimų pirminė dokumentacija apsiriboja tik duomenų fiksacija, nėra tolesnio duomenų sisteminimo bei nuoseklaus jų įvertinimo. Pavyzdžiui, nėra netgi suvesta archeologinė stratigrafija, nesusisteminti individualūs radiniai, nėra pateikiama koncepcija, išplaukianti iš archeologinės medžiagos. Skelbtuose darbuose neperžengta pirminio medžiagos apibendrinimo lygio (...)“, – teigia vienas iš tyrėjų. Jis mano, kad atkūrimo darbai remiasi ne archeologinių tyrimų duomenimis, bet autorių vizijomis, t. y. „archeologijos medžiaga yra interpretuojama pagal autorių viziją“.

3.1.4. Anketos duomenų papildymo būtinybė

Atsižvelgdami į tai, kad anketos neužpildė architektūrinius tyrimus atliekantis specialistai (ypač apgailestaujame dėl N. Kitkausko nedalyvavimo šiame tyrime), tyrimo iniciatoriai patys pamėgino „rekonstruoti“ jų disponuojamą informaciją. Kadangi, kaip jau buvo minėta, solidžiausiomis yra laikytinos N. Kitkausko publikacijos, tai anketos duomenys pildyti remiantis šio specialisto pateikta informacija. Tuo tikslu buvo pasitelkti šio tyrėjo straipsniai, kuriuose esančios kokybinės žinios apie VR buvo „paverstos“ kiekybinėmis charakteristikomis⁵².

3.2. Tyrimo rezultatų analizė

3.2.1. Pastangos rekonstruoti N. Kitkausko duomenis

Rekonstruotų duomenų kiekybinė analizė liudija, kad dr. N. Kitkauskas turi 19 proc. informacijos apie VR (tyrėjas disponuoja 263 duomenimis iš 1400 teoriškai galimų duomenų kiekio). Taigi turima penktadalis pagrindinės informacijos apie atkuriamą pastatą. Pažymėtina, kad šis tyrėjas kaip argumentą už VR atkūrimą pateikdavo rastų liekanų gausą, tačiau dauguma sukauptų radinių dėl vieno ar kitokių priežasčių kol kas netapo metodologiškai sutvarkyta žinių sistema.

⁵² N. Kitkausko duomenys rekonstruoti remiantis jo architektūrinėmis ataskaitomis bei publikacijomis, kurios nurodytos Prieduose.

Atlikta publikacijų analizė byloja, kad N. Kitkauskas daugiausiai informacijos turi iš architektūrinių tyrinėjimų srities, mažiausiai – iš istorijos. Taip pat statistinis tyrimas rodo, jog N. Kitkauskas nemažai duomenų gauna iš archeologinių bei analogų tyrimų.

Analizuojant šio architektūros specialisto tekstus pastebimas tyrėjo perdėtas optimizmas, besiremiantis duomenų gausa. Dažnai pasitaiko, jog žinojimas apie kokio nors korpuso ar aukšto diagnostinį elementą leidžia jam, nepateikus rimtės argumentacijos, daryti išvadą, kad ir kitų korpusų ar aukštų diagnostinis elementas buvo identiškas⁵³. Pažymėtina, kad tyrėjas, siekdamas nustatyti Pietų fasado aukštų aukščius, patalpų išplanavimą, demonstruoja virtuozišką operavimą įvairių tyrimų duomenimis, juos lygindamas ir verifikuodamas, tačiau dėl mums nesuprantamų priežasčių tokios pačios argumentacijos neparodo atkurdamas Vakarų, Rytų bei Šiaurės fasadus ir už jų esančių patalpų skersines sienas. N. Kitkauskas pasitenkina rekonstrukcinio piešinio pateikimu bei teiginiu, kad panašiu būdu, kaip ir atkuriant Pietų korpusą, „(...) pavyko gana patikimai atkurti rūmų atskirų aukštų suplanavimą. Remiantis juo (taip pat nustčius pirmo, antro ir trečio aukšto patalpų aukščius), vėlgi buvo galima projektuoti kiemo fasadus“⁵⁴. Kaip žinoma, įvairūs mokslai remiasi ne tik jų naudojamų informacijos šaltinių kritika, bet ir pati kritika yra suprantama kaip svarbi mokslininkų komunikavimo prielaida – akademinės bendruomenės nariai savo tyrimo hipotezes ir išvadas pateikia tokia forma (mokslinis aparatas, teiginių argumentacija ir t. t.), kuri leidžia jų dalykinę kritiką. Pateikti pavyzdžiai iš N. Kitkausko publikacijų byloja apie logiškos minties raiškos, aiškumo, nuoseklumo stoką, o tai savo ruožtu apsunkina komunikavimo tarp mokslininkų procesą, konstruktyvios kritikos ir teiginių patikrinimo galimybę.

3.2.2. Menotyrininko 1 duomenys

Kaip jau buvo minėta, kitų ekspertų disponuojama informacija, gauta apklausos būdu, turėjo atskleisti, ar nauji tyrimai veda prie kokybinių poslinkių VR tyrimų srityje. Menotyrininko 1 pateikti duomenys leidžia į keliamą klausimą atsakyti teigiamai. Statistinė analizė parodė, jog šis tyrėjas disponuoja 5 proc. informacijos apie VR (specialistas turi informacijos apie 73 diagnostinius elementus iš 1400 teoriškai galimų). Statistinis tyrimas rodo, kad menotyrininkui 1 daugiausiai žinių teikia istoriniai tyrimai, taip pat nemažai – analogų tyrimai. Pažymėtina, kad menotyrininkas 1 žymėjo duomenis tik iš tų tyrimo sričių (ikonografinių, istorinių

⁵³ N. Kitkauskas, remdamasis P. Smuglevičiaus piešiniu, teigia, kad Valdovų rūmų Vakarų korpusė paviljono atiką puošė obeliskai. Iš šio teiginio daroma neargumentuota išvada: „Be abejo, jų būta ir kitų korpusų atikuose“. Panašių hipotetinių samprotavimų pasitaiko ir daugiau (žr. N. Kitkauskas, Žemutinės pilies Valdovų rūmų architektūros atkūrimo prielaidos..., p. 373–411). Peršasi išvada, kad tai, kas kelis dešimtmečius Valdovų rūmų architektūrą tyrinėjančiam specialistui atrodo „be abejo, savaime suprantama ar žinoma“, kitos srities specialistui „iš šalies“ reikalauja rimtesnio pagrindimo.

⁵⁴ N. Kitkauskas, Žemutinės pilies Valdovų rūmų architektūros atkūrimo prielaidos..., p. 391–392.

šaltinių bei analogų), kurios priklauso jo kompetencijai. Jis nepildė archeologiniams ir architektūriniams tyrimams skirtų lentelės grafų.

Atlikus lyginamąją N. Kitkausko rekonstruotų duomenų ir menotyrininko 1 pateiktų duomenų analizę paaiškėjo, kad tik apie 16 atvejų jų disponuojama informacija sutampa. Būtina atkreipti dėmesį, kad šie sutapimai matomi tik ikonografinių šaltinių (9) bei analogų tyrimų (7) srityse, istorinių šaltinių tyrimų srityje tokių sutapimų nėra. Mažas sutapimų dažnis ir pobūdis byloja, jog menotyrininkas 1 surado ir ištyrė daug naujos medžiagos apie VR, kuri „užpildo“ taip trūksimą (sprendžiant pagal N. Kitkausko publikacijas) istorinių duomenų spragą.

3.2.3. Menotyrininko 2 duomenys

Kaip rodo statistinis tyrimas, menotyrininkas 2 disponuoja gausiausia duomenų baze, būtent 23 proc. informacijos apie VR (tyrėjas disponuoja 324 iš 1400 teoriškai galimų duomenų). Šis specialistas ėmėsi pildyti visas lentelės grafas (t. y. ir tų sričių, kurios nepriklauso jo kompetencijai), tuo parodydamas gebėjimą interdiscipliniskai mąstyti. Daugiausia žinių apie VR menotyrininkas 2 gauna iš analogų tyrimų, taip pat architektūrinių tyrimų. Pažymėtina, kad 67 atvejais jo ir N. Kitkausko duomenys sutampa. Daugiausiai sutapimų analogų (22) ir architektūrinių (19) tyrimų srityje. Pažymėtina, kad šių dviejų specialistų tyrimai istorinių šaltinių srityje nesutampa nė vienu atveju. Menotyrininko 1 ir menotyrininko 2 duomenų sutapimų dažnis kur kas mažesnis – pastebėta tik 22 sutapimo atvejai (daugiausia sutapimų analogų (9) ir istorinių tyrimų (8) srityse).

Kaip ir N. Kitkauską, menotyrininką 2 būtų galima „apkaltinti“ pernelyg dideliu optimizmu vertinant duomenų apie VR kiekį. Visų pirma tam tikrų abejonių kelia ikonografinių šaltinių apie vidaus erdves buvimas. Jis disponuoja ikonografinė medžiaga apie Šiaurės korpuso pirmo aukšto patalpų paskirtis, Vakarų korpuso pirmo aukšto patalpų paskirtis, erdves ir interjero elementus, Pietų korpuso antro aukšto interjerą, to paties korpuso trečio aukšto grindis, perdangas, langus, vidinių erdvių duris, patalpų išsidėstymą ir t. t. Nesant išsamių paaiškinimų, sunku suvokti, iš kur tyrėjas pateikia tokius duomenis. Beje, istorinių tyrimų ataskaitose minima ikonografinė medžiaga, kurioje yra užuominų į VR interjerus, tačiau ten pat teigiama, jog jų identifikacijai būtini papildomi tyrimai.

3.2.4. Tyrėjų duomenų palyginamoji analizė

3.2.4.1. Diagnostinių elementų rekonstravimo pagrindimas

Atlikdami palyginamąją analizę autoriai nekvestionavo VR tyrėjų anketose ar publikacijose pateiktos informacijos (išimtimi laikytini anksčiau minėti abejotini menotyrininko 2 duomenys apie vidaus erdves, į kuriuos šioje analizėje nebuvo atsižvelgta), nors, kaip rodo kai kurių ekspertų „iš šalies“ atsiliepimai, kai kurie duomenys vis dėlto reikalautų kokybinio įvertinimo.

Palyginamoji analizė rodo, jog visų trijų tyrėjų duomenų sutapimo dažnis yra itin mažas (8 atvejai). Pastebima ir kita tendencija – pasitaiko gana nemažai atve-

jų (35), kai apie tam tikrus atkuriamos dalies diagnostinius elementus žinių teikia keturios ar penkios tyrimų sritys (žr. 2–4 lenteles). Pažymėtina, kad tie „plusai“ susidarė susisteminius dažniausiai ne vieno, o kelių tyrėjų duomenis.

Taigi matome, kad turime tik penkis VR diagnostinius elementus, apie kuriuos žinių teikia visos penkios tyrimų sritys. Kur kas daugiau, t. y. 30 diagnostinių elementų, apie kuriuos žinoma informacija iš keturių sričių.

2 lentelė

IŠORINIŲ FASADŲ DIAGNOSTINIAI ELEMENTAI	
Penkios tyrimų sritys	Keturios tyrimų sritys
<i>1. Specifiniai diagnostiniai elementai</i>	
VR išorinio fasado kompozicija	
Laiptinės lokalizacija	Laiptinės forma
	[važiavimo vartų medžiagiškumas, forma, konstrukcija, dekor elementai
	Aplinkos (pastatų, mažosios architektūros formų) medžiagiškumas
<i>2. Pietų korpuso diagnostiniai elementai</i>	
Antro aukšto langai	Trečio aukšto langai
	Eksterjero elementai
	Atikas
	Stogas
<i>3. Rytų korpuso diagnostiniai elementai</i>	
Pirmo aukšto langai ⁵⁵	
	Eksterjero elementai

3 lentelė

KIEMO FASADŲ DIAGNOSTINIAI ELEMENTAI	
Penkios tyrimų sritys	Keturios tyrimų sritys
<i>Pietų korpuso diagnostiniai elementai</i>	
	Antro aukšto eksterjero elementai

⁵⁵ Atlikus šią palyginamąją analizę kilo klausimas, kodėl apie Valdovų rūmų Rytų korpuso pirmo aukšto langus žinome daugiau nei apie to paties korpuso antro ir trečio aukštų langus?

4 lentelė

VIDAUS ERDVIŲ DIAGNOSTINIAI ELEMENTAI	
Penkios tyrimų sritys	Keturios tyrimų sritys
1. Pietų korpuso diagnostiniai elementai	
	Pirmo aukšto patalpų išplanavimas bei erdvės
	Antro aukšto patalpų išplanavimas bei interjero elementai
Trečio aukšto patalpų išsidėstymas	Trečio aukšto patalpų erdvės ir interjero elementai
2. Rytų korpuso diagnostiniai elementai	
	Pirmo aukšto grindys, patalpų išplanavimas ir erdvės
3. Vakarų korpuso diagnostiniai elementai	
	Pirmo aukšto patalpų išplanavimas ir erdvės
	Antro aukšto patalpų paskirtis ir erdvės
	Trečio aukšto patalpų išplanavimas, erdvės ir jų paskirtis
4. Šiaurės korpuso diagnostiniai elementai	
	Pirmo aukšto patalpų išplanavimas ir jų paskirtis

Palyginamoji analizė rodo, kad tyrėjų tyrimo kiekybė veda prie naujos kokybės. Ši pastebima tendencija leidžia manyti, kad tam tikri konstrukciniai VR elementai bus atkuriami pagrįstai. Tačiau remiantis 2–4 lentelėmis kol kas nematyti tendencijos, kad apie visus vieno ar kito aukšto elementus žinių turėtume iš visų tyrimo sričių.

3.2.4.2. Valdovų rūmų dalių rekonstravimo pagrįstumas

Siekiant įvertinti VR dalių (tam tikrų korpusų (aukštų išorės fasadų), kiemo fasadų bei vidaus erdvių) rekonstravimo pagrįstumą beliko dvi išeitys:

- 1) arba paskelbti, kad nė vieno aukšto negalime priskirti „pagrįstos hipotezės“ zonai;
- 2) arba būti lankstesniems ir susitarimo būdu nustatyti tam tikrą sutartinę ribą, savotišką „barjerą“, kurio „neperžengiančios“ erdvės negalėtų pretenduoti į „pagrįstos hipotezės“ zoną.

Penktoje lentelėje pateikta visų diagnostinių duomenų kiekio ir jų procentinės išraiškos išsklotinė. Joje ryškesne spalva pažymėti aukščiausi rezultatai, peržengiantys 50 proc. ribą. Manome, kad sutartiniu barjeru galėtų būti laikoma 50 proc. informacijos riba. Į „peržengę“ išorės bei kiemo fasadai ir vidaus erdvės galėtų būti priskiriami „pagrįstos hipotezės“ zonai.

Iš lentelės matome, kad „pagrįstos hipotezės“ zonai priklausytų:

- 1) Pietų korpuso išorės fasado pirmas aukštas;
- 2) Rytų korpuso išorės fasado pirmas aukštas;

5 lentelė

Duomenys	Išorinis fasadas	Procentinė išraiška nuo visų galimų duomenų apie tam tikrą aukštą kiekio	Kiemo fasadas	Procentinė išraiška nuo visų galimų duomenų apie tam tikrą aukštą kiekio	Vidinė erdvė	Procentinė išraiška nuo visų galimų duomenų apie tam tikrą aukštą kiekio
Pirmas aukštas, Pietų k.	15	50,0	13	43,3	17	37,8
Pirmas aukštas, Rytų k.	15	50,0	10	33,3	14	31,1
Pirmas aukštas, Šiaurės k.	10	33,3	5	16,7	14	31,1
Pirmas aukštas, Vakarų k.	9	30,0	5	16,7	17	37,8
Antras aukštas, Pietų k.	16	53,3	12	40,0	16	35,6
Antras aukštas, Rytų k.	11	36,7	7	23,3	8	17,8
Antras aukštas, Šiaurės k.	8	26,7	6	20,0	12	26,7
Antras aukštas, Vakarų k.	9	30,0	6	20,0	16	35,6
Trečias aukštas, Pietų k.	10	40,0	7	35,0	23	51,1
Trečias aukštas, Rytų k.	7	28,0	4	20,0	9	20,0
Trečias aukštas, Vakarų k.	7	28,0	4	20,0	12	26,7

3) Pietų korpuso išorės fasado antras aukštas;

4) Pietų korpuso vidaus erdvių trečias aukštas.

Stebina statistiniai duomenys, rodantys, jog Pietų korpuso išorės fasado trečias aukštas 50 proc. ribos neperžengia – apie pastarąjį turime 40 proc. informacijos.

Pažvelgus į VŽP VR atkūrimo techninį projektą matoma, kad VR architektai „pagrįstos hipotezės“ patalpų matė kur kas daugiau, nei rodo kiekybinio tyrimo susisteminti duomenys. Taigi egzistuoja tam tikras neatitikimas tarp VR architektų informacijos bei VR tyrėjų žinių. Persąsi alternatyva: arba architektai pernelyg optimistiškai vertina vidaus erdvių atkūrimą, arba disponuoja tokia savarankiškų ir nepublikuotų tyrimų informacija, kurios nežino tyrėjai.

Trijų zonų principo empiriniam pagrindimui yra būtina nustatyti ir tam tikrą konvencionalią ribą, skiriančią „pilotažinės hipotezės“ zonai priklausančias erdves nuo „moderno“ zonos erdvių. Kaip jau buvo minėta, *Plėtros gairių* autoriai siūlė ten, kur nėra išlikusios jokios informacijos apie interjerus, atsisakyti bet kokių pretenzijų į hipotetinį atkūrimą ir kurti modernų interjerą. Ieškodami šios sutartinės ribos pasitarkėme VR architektų mintį, jog lyginant išorės ir kiemo fasadus pagal jų patikimumo laipsnį pastarieji neabejotinai nusileidžia pirmiesiems ir priskirtini „pilotažinės hipotezės“ zonai. Išorės fasadai, kaip jau buvo minėta, šių specialistų buvo laikomi pagrįstai atkurtinomis zonomis. Tačiau, kaip rodo 2 len-

telėje pateikti duomenys, tokios aiškos perskyros nubrėžti negalime – diagnostinių duomenų apie išorės, kiemo fasadus bei vidaus erdves kiekiai pasiskirstę gana plačiame diapazone, nepastebima, kad išorės fasadai pasižymėtų didelių duomenų kiekių „sankaupomis“⁵⁶. Tad galima daryti išvadą, kad kiekybinis tyrimas nepatvirtino trijų zonų VR atkūrimo implicitinio egzistavimo – modernus erdvių įrengimas bei panauda, esant tokiam mažam duomenų patikimumo laipsniui, gali būti pritaikyti tik šiandienos reikmėmis.

3.3. Kiekybinio tyrimų būklės įvertinimo išvados

1. Anketos būdu gauti iš tyrėjų duomenys didžia dalimi apima istorinių šaltinių bei analogų tyrimus. Labiausiai stokojama stambiausios tyrimų grupės – archeologinių ir architektūrinių tyrimų – duomenų. Tai kelia abejonių dėl šių tyrimų būklės lygio – per daugelį metų sukaupti radiniai nėra mokslškai apdoroti bei susisteminti, t. y. netapo metodologiškai sutvarkyta žinių sistema. Tačiau žinodami apie N. Kitkausko veiklą iš jo apibendrinamojo pobūdžio ataskaitų bei publikacijų, šios išvados vis dėlto negalime taikyti architektūrinių tyrimų situacijai apibūdinti.

2. Remiantis N. Kitkausko ataskaitomis bei mokslinėmis publikacijomis rekonstruotų duomenų kiekybinė analizė parodė, jog šis tyrėjas turi 19 proc. informacijos apie VR. Anketų analizė parodė, kad menotyrininkas 1 disponuoja 5 proc., o menotyrininkas 2 – 23 proc. duomenų apie VR. Palyginus N. Kitkausko disponuojamą informaciją su anketą užpildžiusių specialistų duomenimis, galima daryti išvadą, kad nauji VR tyrimai (ypač istorinių šaltinių srityje) veda prie kokybinių poslinkių VR tyrime.

3. Atlikus tyrėjų duomenų palyginamąją analizę pastebėta tendencija, kad apie tam tikrus atkuriamos dalies diagnostinius duomenis žinių teikia keturios ar penkios tyrimų sritys. Tai liudija, jog tam tikri diagnostiniai VR elementai bus atkuriami pagrįstai.

4. Kadangi palyginamoji analizė nerodė tendencijos, kad apie *visus* vieno ar kito aukšto elementus žinių teiktų visos tyrimų sritys, autoriai susitarimo būdu nustatė tam tikrą konvencionalią ribą, kurios neperžengiančios erdvės negalėtų pretenduoti į „pagrįstos hipotezės“ zoną. Konvencijos būdu nustatytas „barjeras“ – tai 50 proc. informacijos. Jį peržengia ir todėl patenka į „pagrįstos hipotezės“ zoną Pietų korpuso išorės fasado pirmas aukštas, Rytų korpuso išorės fasado pirmas aukštas, Pietų korpuso išorės fasado antras aukštas, Pietų korpuso vidaus erdvių trečias aukštas. Tokiu būdu kiti išorės fasadai (įskaitant Pietų korpuso išorės fasado trečią aukštą!), visi kiemo fasadai bei likusios vidaus erdvės priskirtinos „pilotazinės hipotezės“ ar „moderno“ zonoms.

5. Tyrėjų duomenų analizė atskleidė tam tikrą informacijos neatitikimą:

5.1. Kaip buvo minėta, architektūrinių tyrimų metu gautos išvados apie ikonografinių šaltinių patikimumą leido visų Rytų ir Pietų fasadų aukštų rekonstruk-

⁵⁶ Duomenų apie Valdovų rūmų išorės fasadus ribos išsidėsčiusios tarp 53,3–26,7 proc., duomenų apie kiemo fasadus ribos – tarp 43,3–16,7 proc., duomenų ribos apie vidaus erdves – tarp 51,1–17,8 proc.

cijas priskirti „pagrįstos hipotezės“ zonai. Kiekybiniame tyrime paaiškėjo, jog pagrįstai galime atkurti tik Pietų korpuso išorės fasado pirmą aukštą, Rytų korpuso išorės fasado pirmą aukštą ir Pietų korpuso išorės fasado antrą aukštą. Tačiau šioje vietoje norime padaryti keletą išlygų: 1) reikia įvertinti faktą, kad apie daugumą VR išorės fasadų disponuojame ikonografinė medžiaga, kurios patikimumas yra patvirtintas specialiais tyrimais; 2) kaip rodo kiekybinis tyrimas, VR išorinio fasado kompozicija gali būti atkurta remiantis visų penkių tyrimo sričių duomenimis; 3) vizualiai pernelyg „susaldžius“ fasadus spalvinių kontrastų, apdailos medžiagų ir pan. priemonėmis nukentėtų VR ansamblio vientisumo įspūdis. Atsižvelgus į šiuos aspektus, tenka sutikti su architektų idėja, jog „pagrįstos hipotezės“ zonai vis dėlto turėtų priklausyti visi fasadai, kurių atkūrimas remiasi ikonografinė medžiaga.

5.2. Analizuojant anketose pateiktus duomenis pastebėtas menotyrininko 2 optimizmas dėl ikonografinės medžiagos egzistavimo apie VR vidaus erdves. Šis optimizmas prieštarauja istorinių tyrimų ataskaitų teiginiams, jog ikonografinės medžiagos, papildančios VR vaizdą, nerasta.

5.3. Kiekybinis tyrimų būklės įvertinimas atskleidė tam tikrą neatitikimą tarp VR architektų informacijos bei VR tyrėjų žinių. Statistinė duomenų apie VR vidaus erdves analizė byloja, kad atkuriamose vidaus erdvėse, išskyrus Pietų korpuso trečią aukštą, galime kalbėti apie „pilotažinės hipotezės“ ir „moderno“ zonas. Nors architektai, sprendžiant pagal jų parengtą VŽP VR atkūrimo techninį projektą, matytų daug daugiau pagrįstai atkuriamų VR vidaus erdvių.

4. TYRIMŲ APIBENDRINIMAS IR BAIGIAMOSIOS IŠVADOS

Analizuojant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo patikimumo zonavimą siekta empiriškai pagrįsti VR architektų projektuose įžvelgiamą implicitinį „hipotezių laipsniavimo“ principą bei *Plėtros gairių* autorių iškeltą „trijų zonų“ principą, kuriuo norėta konceptualiai sujungti VR atkūrimą su paskirtimi. Tad šis tyrimas turėjo verifikuoti ir, reikalui esant, pakoreguoti *Plėtros gairėse* išsakytas VR atkūrimo bei paskirties idėjas.

Užsibrėžto tikslo įgyvendinimui reikėjo atlikti esamą VR tyrimų būklės analizę ir, remiantis ja, pateikti VR rekonstrukcijos patikimumo zonavimą. Analizei pasitelkti kompleksiniai tyrimai – vertintos VR tyrimų ataskaitos, publikacijos VR tema bei atlikta VR tyrėjų anketinė apklausa. Toks analizės pobūdis leido pateikti kiek įmanoma objektyvesnes išvadas, pavyzdžiui, iš ataskaitų susidarytas įspūdis apie informacijos fragmentiškumą buvo patvirtintas statistiniais duomenimis – susumavus tyrėjų medžiagą paaiškėjo, kad N. Kitkauskas turi 19 proc. informacijos apie VR, kitų tyrėjų duomenimis informacija pasipildė iki 23 proc.

Atlikta empirinė analizė nepatvirtino trijų zonų (autento; hipotezės (pagrįstos bei pilotažinės); moderno) implicitinio egzistavimo. „Užčiuoptos“ tik dvi – autento bei hipotezės – zonos. Nesant pakankamai duomenų apie tam tikrus diag-

nostinius VR elementus buvo neįmanoma nubrėžti griežtos ribos tarp hipotetinio bei modernaus erdvių atkūrimo ir jų panaudos. Tad modernus erdvių įrengimas bei panaudos idėjos, esant mažam duomenų patikimumo laipsniui, leistų jas panaudoti tik šiandienos reikmėms.

Nemažų problemų kilo ir laipsniuojant hipotezės idėją (pagrįsta bei pilotažinė hipotezė). Kadangi architektūrinių tyrimų metu gauti duomenys patvirtino ikonografinės medžiagos patikimumą, manyta, kad VR Pietų bei Rytų fasadų rekonstrukcijas nedvejojant galima priskirti „pagrįstos hipotezės“ zonai. Šiems kokybiniams tyrimams prieštaravo kiekybinės analizės išvados, bylojančios, jog pagal duomenų skaitlingumą pagrįstai galime atkurti tik Pietų korpuso išorės fasado pirmą aukštą, Rytų korpuso išorės fasado pirmą aukštą ir Pietų korpuso išorės fasado antrą aukštą; likusieji išorės bei visi kiemo fasadai priskirtini „pilotažinės hipotezės“ zonai. Tačiau padarius keletą išlygų (1) apie daugumą VR išorės fasadų turime ikonografinę medžiagą; 2) VR išorės fasado kompozicijai atkurti disponuojame visų penkių tyrimo sričių duomenimis; 3) pernelyg „suskaldžius“ fasadus spalvinių kontrastų, apdailos medžiagų ir pan. priemonėmis, vizualiai nukentėtų VR ansamblio vientisumo (spūdis) teko sutikti su architektų mintimi, jog pagrįstos hipotezės zonai vis dėlto turėtų priklausyti visi fasadai, kurių atkūrimą būtų galima pagrįsti ikonografinė medžiaga.

Kaip rodo tyrimo būklės įvertinimo rezultatai, informacija apie VR vidaus erdves (jų išsidėstymą, apdailą, interjero elementus, paskirtį ir t. t.) yra kur kas fragmentiškesnė nei medžiaga apie išorės fasadus. Kiekybiniai duomenys liudija, kad vidaus erdvės atkurti neturime nė pusės būtiniausios informacijos. Išimtimi laikytinas Pietų korpuso trečias aukštas, apie kurį disponuojama pagrįstam atkūrimui reikalingu žinių kiekiu.

Pastaroji išvada ne tik didžia dalimi išsklaido VR architektų vidaus apdailos bei panaudos vizijas, bet ir koreguoja kai kurias *Plėtros gairėse* išsakytas paskirties zonavimo idėjas. Dirbant prie pastarojo dokumento daryta prielaida, jog įmanoma atkurti ne vieną patalpą remiantis pagrįsta hipoteze. Manyta, kad tokių atkurtinų „pagrįstos hipotezės“ patalpų daugiausiai galėtų būti Pietų bei Rytų korpusų antruose aukštuose bei Pietų korpuso trečiame aukšte. Šios zonos patalpoms siūlyta reprezentacinė – muziejinė paskirtis ir tikėtasi, kad įmanoma atkurti anksčiau egzistavusios aplinkos visumos pavidalą (ansamblio principas). Paaiškėjus, jog vidaus erdvių atkūrimas remiantis pagrįsta hipoteze bent šiuo metu įmanomas tik Pietų korpuso trečiame aukšte, paskirties sprendimų paieška komplikavosi.

Todėl manome, kad reikėtų grįžti prie pirminio *Plėtros gairių* dokumento, ir ne jo raidės, o dvasios. Šis dokumentas buvo kuriamas atsižvelgiant į istorinės sąmonės realijas, susiklosčiusias dabartinėje Lietuvos visuomenėje. Manyta, kad VR gali tapti ta vieta, kurioje įmanoma suderinti skirtingas vertybines nuostatas, mėginant ugdyti autentišką, o ne kopijavimu bei „reanimavimu“ paremtą mąstymą. Šios idėjos įgyvendinimui būtini tam tikri kompromisai: siūlome numatytą reprezentacinę muziejinę VR paskirtį palikti, tačiau ne Pietų korpuso trečio aukš-

to patalpose. Šiose erdvėse, kurių atkūrimui telkiami argumentai, rekomenduojame nekurti visumos išpūdžio, bet demonstruoti autentiškus praeities fragmentus (interjero detales bei kitus radinius) su juos rekontekstualizuojančiomis, paaiškinančiomis *eksponuojamos argumentacijos* priemonėmis, šioms patalpoms numatant *muziejinę paskirtį*.

Kitose erdvėse pretenzijų į pagrįstumą turėtų būti kur kas mažiau („ore pakimba“ gotikinių, renesansinių ir barokinių erdvių Pietų korpuso antrame aukšte bei Rytų korpusų antrame ir trečiame aukštuose atkūrimas, jas siejant su „pagrįstos hipotezės“ zona). Čia siūlome įvesti laipsniavimą „pilotažinės hipotezės“ zonoje:

- vienur tiksliau kurti visumos išpūdį, nerodant pretenzijų į mokslinį pagrįstumą bei tikslumą. Čia pasiremiamą viena iš nūdienos muziejinkystėje taikomų formulių, vadinamų praeities imitacija. Nuo XIX a. „stilistinio restauravimo“ ar „pagražinimo“ metodų pastarasis skiriasi tuo, kad atvirai „pripažįsta“ simuliaciją. Šiai zonai siūloma *reprezentacinė* ir „*gyvosios istorijos*“ *paskirtis*;

- kitur siūloma nekurti buvusios aplinkos visumos išpūdžio, o naudojant architektūrines liekanas, holografijos techniką, informacines technologijas, suteikiančias lankytojiui teisę į interaktyvumą, kurti *konceptualią eklektiką* (inscenizacija arba „pasidaryk pats“ eksponavimo forma).

Taigi šis tyrimas labiau sugriežtina požiūrius į dabar egzistuojančius VR projektuotojų bei LDM specialistų sprendimus, bet kartu išplečia „pilotažinės hipotezės“ zonai priskirtinų erdvių panaudos galimybes.

Gali kilti klausimas: koks santykis tarp šio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų rekonstrukcijos patikimumo zonavimo bei LDM perengtos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų interjerų atkūrimo ir pritaikymo reprezentacinėms, muziejinėms ir edukacinėms funkcijoms programos, kuria dabar remiamasi atkūrimo darbuose? Nekvestionuojame LDM idėjų (juolab kad jos patvirtintos LR kultūros ministerijoje), o tiesiog kviečiame muziejinkus tiek ruošiant koncepciją, tiek sprendžiant praktines užduotis, daryti tai sąžiningai būsimos publikos atžvilgiu ir, sekant šiuolaikine paveldosaugos, muzeologijos, istorijos mokslo raide, eksplicitiškai parodyti, koku būdu nūdienos sprendimai pasiekti. Taigi interjero konstruktoriaus jau dabar vertėtų pradėti svarstyti kol kas neatsakytus klausimus (žinoma, jų galėtų būti ir daugiau arba jie galėtų būti formuluojami kitaip):

Kokiomis formomis bus pristatomi tam tikrų VR dalių bei erdvių atkūrimo archeologiniai, architektūriniai, istoriniai ir kt. argumentai?

Kaip bus eksplikuota kai kurių (ypač reprezentacinių) erdvių simuliacija?

Atsirai ar neatsirai VR vietos valstybingumo idėjos ženklų reprezentavimui? Kokia eksponavimo medžiaga bei metodas tikrų šios temos perteikimui?

Kokie siužetai bus imituojami VR erdvėse? Kaip šie renginiai sąveikaus su kino demonstravimu modernioje erdvėje?

Ar atsirai vietos kulinarinio paveldo pristatymui?

Kokiomis formomis VR funkcionuos kaip šiuolaikinės Lietuvos „vizitinė kortelė“?

Šie klausimai akivaizdžiai parodo, jog moderniosios muziejininkystės principais paremtam VR funkcionavimui yra būtina suburti scenaristų ir įgyvendintojų (muziejininkų, mokslininkų, menininkų, technikos specialistų) grupę.

Tyrimo autoriai mano, kad nors VR rekonstrukcijos patikimumo zonavimas atspindi tik dabartinį žinių lygį, vis dėlto, neatradus kitų ikonografinių šaltinių, nauji duomenys vargu ar sąlygos ženklus kokybinius poslinkius gausinant VR „duomenų bazę“. Antra vertus, suvokiame, jog VR rekonstrukcijos patikimumo zonavimas iš principo nėra baigtinis procesas. Net atkūrus VR įvaizdį, tyrimai turėtų tęstis toliau ir duomenys turėtų būti tikslinami. Tik tokiu būdu VR egzistuos kaip nuolat atsinaujinantis mūsų rekonstrukcinės istorinės sąmonės eksponatas.

5. PRIEDAI

Santrumpos:

PRI – Paminklų restauravimo institutas

PTC – Pilių tyrimo centras

LII – Lietuvos istorijos institutas

5.1. Pagrindinių dokumentų sąrašas

1. R. Budrys, Lietuvos valdovų (Didžiųjų kunigaikščių) rūmų pritaikymo projekto gairės. [žiūrėta 2002-04-09]. Internetė: <http://ldmuziejus.mch.mii.lt/Svietimas/Pritaikymo_gaires3.htm>.

2. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijos plėtos gairės (parengė Vilniaus universiteto darbo grupė) [Rankraštis]. Vilnius, 2002.

3. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų interjerų atkūrimo ir pritaikymo reprezentacinėms, muziejinėms ir edukacinėms funkcijoms programa. Metmenys (Lietuvos dailės muziejaus projektas) [Rankraštis]. Vilnius, 2002.

4. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų interjerų atkūrimo ir pritaikymo reprezentacinėms, muziejinėms ir edukacinėms funkcijoms programa. Metmenys. Antroji redakcija // Literatūra ir menas. 2003-05-30, p. 11–22.

5. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcija (priedas prie: Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nutarimas dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties koncepcijos. Vilnius, 2001-10-17, nr. 1235) // Valstybės žinios. 2001, nr. 90-3167, p. 22–25.

6. Lietuvos restauratorių sąjungos, Valdovų rūmams sudarytos, Konsultacinės ekspertų komisijos 2003-02-12 d. posėdžio protokolas-išvados, nr. 3 [Rankraštis].

7. Poreikio statyti vertinimas (parengė Paminklų restauravimo institutas) [Rankraštis].

8. Statinio architektūra. Funkciniai siūlymai projektavimo užduoties papildymui. Techninis projektas (parengė Paminklų restauravimo institutas). Vilnius, 2002.

9. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų atstatymo ir panaudojimo programos, projektavimo užduoties ir paminklotvarkos sąlygų pagrindinių metmenų projektas (parengė Paminklų restauravimo institutas). Vilnius, 1997.

5.2. Architektūrinių tyrimų ataskaitų sąrašas

Architektūriniai tyrimai (sąrašas pagal tyrimų datas)

Pilių tyrimo centro archyvas

1. Žemutinės pilies kunigaikščių rūmų teritorijos tyrimai. 1990 metai. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1991, t. 1–3 (PTC, inventorizacijos nr. 27–29).
2. Žemutinės pilies kunigaikščių rūmų teritorijos tyrimai. 1991 metai. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1992, t. 1 (PTC, inventorizacijos nr. 39).
3. V. Abramauskas, R. Armalaitė, A. Kilišauskas, N. Kitkauskas, Žemutinės pilies teritorijos tyrimai. Ruožas į šiaurės vakarus nuo Arkikatedros: tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1995 (PTC, inventorizacijos nr. 77).
4. Žemutinės pilies kunigaikščių rūmų teritorijos tyrimai. 1994 m. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1995, t. 1–4 (PTC, inventorizacijos nr. 137).
5. Žemutinės pilies kunigaikščių rūmų teritorijos tyrimai. 1995 metai. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1996, t. 1–3 (PTC, inventorizacijos nr. 65–67).
6. Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos tyrimai. 1997 m. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1997, t. 1–3 (PTC, inventorizacijos nr. 142a).
7. Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos tyrimai. 1998 m. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1998, t. 1, 2 (PTC, inventorizacijos nr. 145a, 145b).
8. Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos tyrimai. 1999 m. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 2000, t. 1–2 (PTC, inventorizacijos nr. 179).
9. Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijos tyrimai. 2001 metai. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 2002, t. 1–2 (PTC, inventorizacijos nr. 201a, 201b).
10. Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijos tyrimai. 2002 metai. Tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 2003, t. 1–4 (PTC, inventorizacijos nr. 263, 263a, 263b, 263c).

Lietuvos istorijos instituto archyvas

12. N. Kitkauskas, 1988 metų Vilniaus Žemutinės Pilies rūmų teritorijos architektūrinių tyrimų ataskaita. Vilnius, 1988, t. 1–3 (LII, inventorizacijos nr. 1678–1681).
13. N. Kitkauskas, Vilniaus 1989 metų Žemutinės Pilies Kunigaikščių rūmų teritorijos tyrinėjimų architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1989, t. 1–3 (LII, inventorizacijos nr. 1669–1671).

14. N. Kitkauskas, 1990 metų Žemutinės Pilies rūmų teritorijos tyrimai. Architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1990, t. 1–5 (LII, inventorizacijos nr. 1797–1801).

15. N. Kitkauskas, L. Turčinavičius, A. Andriušytė, Vilniaus Žemutinės Pilies Kunigaikščių rūmų teritorijos tyrimai 1991 metais. Architektūrinės dalies ataskaita. Vilnius, 1991, t. 1–3 (LII, inventorizacijos nr. 1944a, 1944b, 1944c.).

Apibendrinantys architektūriniai tyrimai (sąrašas pagal tyrimų datas)

Pilių tyrimo centro archyvas

16. J. Glemža, L. Dzikas, A. Lisanka, S. Lasavickas, V. Rimantienė, 1986 m. buv. Vilniaus Žemutinės pilies (Vrublevskio g. 3) teritorijoje vykdytų architektūrinių-archeologinių tyrinėjimų ataskaita. Pastatų apimties rekonstrukcija. Vilnius, 1987, d. 3. (PTC, inventorizacijos nr. 6).

17a. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Retrospektyvinis projektas. Pradinė stadija (projektavimo grupės vadovas N. Kitkauskas). Vilnius, 1996 (PTC, inventorizacijos nr. 141a).

17b. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Retrospektyvinis projektas. Vilnius, 1996, d. 1 (PTC, inventorizacijos nr. 141b).

17c. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Retrospektyvinis projektas. Korpusų fasadai. Vilnius, 1996, d. 2 (PTC, inventorizacijos nr. 141c).

17d. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Retrospektyvinis projektas. Korpusų planai. Vilnius, 1996, d. 3 (PTC, inventorizacijos nr. 141d).

17e. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Retrospektyvinis projektas. Vilnius, 1996, d. 4 (PTC, inventorizacijos nr. 141e).

17f. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Retrospektyvinis projektas. Vilnius, 1996, d. 5 (PTC, inventorizacijos nr. 141f).

17g. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai. Retrospektyvinio projekto pildymai. Vilnius, 2000 (PTC, inventorizacijos nr. 182).

18. Žemutinės pilies kunigaikščių rūmų teritorijos tyrimai. 1988–1995 m. tyrimų architektūrinės dalies ataskaita. Detalės. Vilnius, 1996, t. 1, 2 (PTC, inventorizacijos nr. 140a, 140b).

19. Žemutinės pilies Valdovų rūmų tyrimai. 1987–2001 metai. Rūmų fasadų architektūrinių detalių apmatavimai ir lentelės. Vilnius, 2002 (PTC, inventorizacijos nr. 200).

20a. Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijos tyrimai. Architektūrinės detalės. Rūmų vidaus apdailos detalės iš marmuro, rastos 1987–2002 m. Brėžiniai. Vilnius, 2003, t. 1 (PTC, dar neinventorizuota).

20b. Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijos tyrimai. Architektūrinės detalės. Rūmų vidaus apdailos detalės iš marmuro, rastos 1987–2002 m. Fotonuotraukos. Vilnius, 2003, t. 2 (PTC, dar neinventorizuota).

5.3. Istorinių tyrimų ataskaitų sąrašas (sąrašas pagal tyrimų datas)

Pilių tyrimo centro archyvas*

1. Istorijos instituto Archeologijos skyriaus vyr. laboranto Artūro Grickevičiaus komandiruotės į Lenkijos LR ataskaita. Vilnius, 1989 (PTC, inventorizacijos nr. 195):

Archeologijos skyriaus Ūkiskaitinių darbų sektoriaus vyr. mokslinio bendradarbio Stasio Samalavičiaus ir vyr. laboranto Artūro Grickevičiaus komandiruotės į Maskvą nuo 1989 m. kovo 5 d. iki to paties mėnesio 27 d. ataskaita.

Archeologijos skyriaus Ūkiskaitinių darbų sektoriaus vyr. mokslinio bendradarbio Stasio Samalavičiaus ir vyr. laboranto Artūro Grickevičiaus komandiruotės į Gardiną nuo 1990 m. kovo 11 d. iki to paties mėnesio 17 d. ataskaita.

Archeologijos skyriaus Ūkiskaitinių darbų sektoriaus vyr. mokslinio bendradarbio Stasio Samalavičiaus ir vyr. laboranto Artūro Grickevičiaus komandiruotės į Baltarusijos TSR Centrinę valstybinę istorijos archyvą Minske nuo 1990 m. lapkričio 19 d. iki gruodžio 1 d. ataskaita.

Archeologijos skyriaus Ūkiskaitinių darbų sektoriaus vyr. mokslinio bendradarbio Stasio Samalavičiaus ir vyr. laboranto Artūro Grickevičiaus komandiruotės į Lvovą nuo 1991 m. balandžio 8 iki 19 dienos ataskaita.

2. I. Baliulytė, S. Gasparavičienė, Ataskaita apie 1994 m. vykusios Vilniaus Žemutinės pilies istorinės ir ikonografinės medžiagos paieškas Lietuvos muziejuose, archyvuose ir rankraštynuose. Vilnius, 1995.

3. K. Makovska, Brėžiniai, piešiniai, nuotraukos iš Lenkijos. Vilnius, 1997 (2002) (PTC inventorizacijos nr. 213).

4. Lietuvos valdovų rūmų 2002 m. istorinių tyrimų metu įvykdytų darbų ataskaitos. E. Meilus (2002–05; 2002–07; 2002–10), K. Makovska (2002–06 – 07), R. Vitkauskienė (2002–06; 2002–07; 2002–09), S. C. Rowell (2002–10 – 11), R. Janonienė (2002–07; 2002–09), M. Čiurinskas (2002–09 – 10), V. Jogėla (2002–06 – 07; 2002–09–10; 2002–03–04), G. Sliesoriūnas (2002–05; 2002–07), A. Kasperavičienė (2002–07–08) Vilnius, 2002:

Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų architektūriniai menotyriniai tyrimai. Architektūros ir dailės istorikės Audronės Kasperavičienės komandiruotės š. m. liepos 29–rugpjūčio 5 dienomis į Florenciją ir Bario miestą ataskaita.

Lietuvos Valdovų rūmų 2002 metų istorinių tyrimų metu įvykdytų darbų ataskaita (dr. Elmantas Meilus).

Lietuvos Valdovų rūmų (LVR) 2002 metų meno istorijos tyrimų programa. K. Makovska. Išvykos į Lenkiją ataskaita.

Trumpa B. R. Vitkauskienės ataskaita už komandiruotę į Varšuvą 2002-06-08–06-22.

* Istorinių tyrimų bei tyrimų ataskaitų, saugomų Pilių tyrimo centro archyve, komplektacija ir metrikos pateiktos pagal 2003 m. būklę.

B. R. Vitkauskienės ataskaita už komandiruotę į Varšuvą 2002 06 08–22 ir 2002 07 10–25.

B. R. Vitkauskienės ataskaita už komandiruotę į Varšuvą 2002 rugsėjo 13–27 d. Lietuvos istorijos instituto vyriausiojo mokslo darbuotojo dr. S. C. Rowell komandiruotės į Romos bei Vatikano archyvus ir bibliotekas ataskaita.

Dr. Rūtos Janonienės ataskaita (birželio–liepos mėn. su E. Meilumi ir V. Jogėla Sankt Peterburge).

Dr. Rūtos Janonienės ataskaita (rugsėjo–spalio mėn. Italijoje su M. Čiurinsku).

Lietuvos istorijos instituto jaunesniojo mokslinio darbuotojo Mintauto Čiurinsko 2002 m. rugsėjo 17–spalio 17 d. mokslinės komandiruotės į Italiją ataskaita.

Lietuvos istorijos instituto mokslinio darbuotojo dr. Vytauto Jogėlos komandiruotės ataskaita (su E. Meilumi ir R. Janoniene į Peterburgą).

Lietuvos istorijos instituto mokslinio darbuotojo dr. Vytauto Jogėlos komandiruotės ataskaita (su G. Sliesoriūnu Rusijoje).

Lietuvos istorijos instituto mokslinio darbuotojo dr. Vytauto Jogėlos komandiruotės ataskaita (Rusija).

LDK istorijos skyriaus mokslo darbuotojas dr. Gintautas Sliesoriūnas (Maskva su E. Meilumi ir V. Jogėla kovo–balandžio mėn.).

LDK istorijos skyriaus mokslo darbuotojas dr. Gintautas Sliesoriūnas (birželis–liepa, Maskva).

Lietuvos istorijos instituto mokslinio darbuotojo dr. Vytauto Jogėlos archyvinų muziejinių paieškų Rusijoje (Maskvoje) komandiruotės ataskaita.

Lietuvos istorijos instituto vyresniojo mokslo darbuotojo dr. Elmanto Meilaus ataskaita (kovo–balandžio mėn. Maskvoje su V. Jogėla ir G. Sliesoriūnu.).

Lietuvos istorijos instituto vyresniojo mokslo darbuotojo dr. Elmanto Meilaus ataskaita (birželis–liepa, Sankt Peterburge su V. Jogėla ir R. Janoniene.)

Lietuvos istorijos instituto vyresniojo mokslo darbuotojo dr. Elmanto Meilaus ataskaita (rugsėjis–spalis, Kijevas ir Lvovas).

5. Statybų Vilniaus žemutinėje pilyje 1544–1548 m. sąskaitos (B. R. Vitkauskienė). Vilnius, 2002 (PTC, inventorizacijos nr. 222).

6. B. R. Vitkauskienės atliktų darbų pagal autorinę sutartį nr. 14 2002.IX.1 ataskaita. Vilnius, 2002 (PTC, inventorizacijos nr. 216).

7. Archeografijos skyriaus archeografijos specialisto D. Antanavičiaus ataskaita. 2002 m. birželis–lapkritis ir 2003 m. kovo–rugpjūčio mėn. Vilnius, 2002/2003.

8. LDK istorijos skyriaus mokslinio darbuotojo dr. G. Sliesoriūno naujų istorinių ir ikonografinių duomenų apie Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmus paieškų Rusijoje ir Lenkijoje 2002–2003 m. rezultatų apibendrinimas. Vilnius, 2002/2003.

9. Archeografijos skyriaus mokslo darbuotojos dr. Raimondos Ragauskienės ataskaita. 2003-07-16. Vilnius, 2003.

10. Atvirų arkadų galerijų tipai, formos, dekoras. Vilnius, 2003.

11. A. Butrimas. Mokslinių tyrimų išvykos į Paryžiaus ir Londono muziejus ir archyvus darbo ataskaita. 2003 m. Vilnius, 2003.

12. Duomenys apie Vilniaus Žemutinę pilį Lietuvos Metrikoje. Parengė dr. Raimonda Ragauskienė. Vilnius, 2003.
13. Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriaus archeografijos specialisto Dariaus Antanavičiaus komandiruotės ataskaita. 2003-09-16 – 10-14 d. Varšuvoje. Vilnius, 2003.
14. Lietuvos istorijos instituto jaunesniojo mokslo darbuotojo Mintauto Čiurinsko 2003 m. rugsėjo 3–30 d. mokslinės komandiruotės į Italiją ataskaita. Vilnius, 2003.
15. Lietuvos istorijos instituto LDK istorijos skyriaus mokslo darbuotojo dr. Gintauto Sliesoriūno ataskaita. Vilnius, 2003.
16. Lietuvos istorijos instituto vyresniojo mokslinio darbuotojo dr. E. Meilau naujų istorinių ir ikonografinių duomenų apie Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmus paieškos Rusijoje ir Ukrainoje 2002 m. rezultatų apibendrinimas. Vilnius, 2003.
17. Dr. Liudas Glemža 2003 07–08. 2003 m. G. Sliesoriūno, R. Ragauskienės, A. Ragausko, D. Burbos ataskaitų suvestinės. Vilnius, 2003.
18. Metinė ataskaita. 2003-11-24 (D. Burba). Vilnius, 2003.
19. Miestų tyrimo centro dr. Vytauto Jogėlos naujų istorinių ir ikonografinių duomenų apie Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmus paieškų Rusijoje 2002 metų rezultatų apibendrinimas. Vilnius, 2003.
20. Dr. R. Ragauskienės ataskaita. 2003 m. rugsėjo 26 d. Vilnius, 2003.
21. Dr. Rūtos Janonienės ataskaita apie darbą Italijoje 2003 m. rugsėjo 5–30 d. Vilnius, 2003.
22. B. R. Vitkauskienė. Palyginamoji medžiaga Vilniaus žemutinės pilies kokių lių kolekcijai 2003 m. Krokuvą. Vilnius, 2003.
23. B. R. Vitkauskienės ataskaita už komandiruotę į Krokuvą 2003.IX.7–27. Vilnius, 2003 (PTC, inventorizacijos nr. 221).
24. B. R. Vitkauskienės, dailės istorikės, ataskaita už tyrinėjimo darbus 2003 m. III ketvirtį. Vilnius, 2003.
25. Žemutinės pilies Valdovų rūmų arkadų stilistiniai tyrimai. Vilnius, 2003.
26. A. Kasperavičienė, Medžiaga platesniems apibendrinimams. Vilnius.
27. R. Lebedytė, Išrašai iš Varšuvos archyvų. Varšuvos senųjų aktų archyvas. Vilnius (PTC, inventorizacijos nr. 258).

5.4. Archeologinių tyrimų ataskaitų sąrašas (sąrašas pagal tyrimų datas)

Lietuvos istorijos instituto archyvas

- 1a. A. Tautavičius, V. Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1988 m. archeologinių tyrimų ataskaita. Vilnius, 1989 (LII, inventorizacijos nr. 1658).
- 1b. A. Tautavičius, V. Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrinėjimai 1988 m. Fotonuotraukos. Vilnius, 1989 (LII, inventorizacijos nr. 1658a).

2. A. Kuncevičius, A. Tautavičius, V. Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1989 m. archeologinių tyrimų ataskaita. Vilnius, 1990 (LII, inventorizacijos nr. 1795).

3. V. Urbanavičius, A. Kuncevičius, A. Tautavičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1990 m. tyrimų ataskaita. Vilnius, 1991 (LII, inventorizacijos nr. 1796a, 1796b).

4. V. Urbanavičius, A. Tautavičius, A. Kuncevičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrimų 1991 m. ataskaita. Vilnius, 1992 (LII, inventorizacijos nr. 1944).

5a. A. Kuncevičius, A. Tautavičius, V. Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrimai 1992 metais. Vilnius, 1993 (LII, inventorizacijos nr. 2021a).

5b. G. Aleliūnas, I. Markišiūtė, E. Vailionis, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrimai (1992 m.). Radinių sąrašas. Vilnius, 1993 (LII, inventorizacijos nr. 2021b).

6. A. Kuncevičius, A. Tautavičius, V. Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorijos 1993 m. tyrimai. Vilnius, 1994 (LII, inventorizacijos nr. 2545).

7. A. Tautavičius, V. Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1994 m. tyrimai. Vilnius, 1995 (LII, inventorizacijos nr. 2399, 2400).

8a. A. Tautavičius, V. Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1995 m. archeologinių tyrimų ataskaita. Vilnius, 1996 (LII, inventorizacijos nr. 2546).

8b. A. Tautavičius, V. Urbanavičius, Vilniaus Žemutinė pilis. Lietuvos valdovų rūmai. 1995 m. tyrimų fotonuotraukos. Vilnius, 1996 (LII, inventorizacijos nr. 2547).

9. E. Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija: rūmų šiaurinio korpuso M rūsys, ploto šiaurės rytų kampe tyrimai 1996 m. Vilnius, 1997 (LII, inventorizacijos nr. 2678).

10. E. Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: tyrimai į vakarus ir pietus nuo Valdovų rūmų pietinio korpuso pietvakarinio kontraforso 1997 m. Vilnius, 1998 (LII, inventorizacijos nr. 2867).

11. E. Vailionis, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų šiaurinio korpuso išorinio kiemo 1997 metų archeologinių tyrimų ataskaita. Vilnius, 1998, d. 1, 2 (LII, inventorizacijos nr. 2868, 2869).

12. D. Steponavičienė, Ploto prie rūmų pietryčių kampo 1997 m. archeologinių tyrimų ataskaita (perkasa nr. 4 rytinio korpuso išorėje). Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“. Vilnius, 1998 m. (LII, inventorizacijos nr. 2870).

13. E. Ožalas, Žvalgomųjų archeologinių tyrimų 1998 m. Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje ataskaita. Vilnius, 1999 (LII, inventorizacijos nr. 3187).

14. E. Ožalas, Tyrimai pietinių įvažiavimo vartų išorėje 1998 m. Vilnius, 1999 (LII, inventorizacijos nr. 3188).

15. D. Steponavičienė, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: ploto pietryčių kampe 1998 m. tyrimai (perkasa nr. 4.). Vilnius, 1999 (LII, inventorizacijos nr. 3189).

16. G. Rackevičius, Vilniaus Žemutinės pilies Radvilų rūmų (3-iosios oficinios) ir pilies kalno vakarinės atraminės sienos teritorijos archeologinių tyrimų 1998 m. ataskaita. Vilnius, 1999, d. 1 (LII, inventorizacijos nr. 3190).

17. E. Ožalas, V. Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: tyrimai pietinių įvažiavimo vartų išorėje 1999 m. Vilnius, 2000 (LII, inventorizacijos nr. 3382).

18. E. Ožalas, V. Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso tyrimai 1999 m. Vilnius, 2000 (LII, inventorizacijos nr. 3383).

19. E. Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso tyrimai 2000 m. Vilnius, 2001, t. 1, 2 (LII, inventorizacijos nr. 3624, 3625).

20a. E. Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso ir rūmų vidinio kiemo tyrimai 2001 m. (tekstinė dalis, ataskaitos turinys, piešiniai, priedai). Vilnius, 2002, t. 1 (LII, inventorizacijos nr. 3722).

20b. E. Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso ir rūmų vidinio kiemo tyrimai 2001 m. Nuotraukos. Vilnius, 2002, t. 2 (LII, inventorizacijos nr. 3723).

20c. E. Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso ir rūmų vidinio kiemo tyrimai 2001 m. Brėžiniai. Vilnius, 2002, t. 3 (LII, inventorizacijos nr. 3724).

20d. E. Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso ir rūmų vidinio kiemo tyrimai 2001 m. Radinių sąrašas. Vilnius, 2002, t. 4 (LII, inventorizacijos nr. 3725).

21. D. Steponavičienė, G. Striška, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: vidinio kiemo archeologinių tyrimų 2001/02 m. ataskaita. Vilnius, 2003 (LII, inventorizacijos nr. 4018).

22a. V. Juškaitis, L. Kurila, G. Rackevičius, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita (tekstas ir priedai). Vilnius, 2003, t. 1 (LII, inventorizacijos nr. 4013).

22b. L. Kurila, G. Rackevičius, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita. Fotografijos ir piešiniai. Vilnius, 2003, t. 2 (LII, inventorizacijos nr. 4014).

22c. R. Abramauskienė, R. Racevičius, G. Rackevičius, R. Žvirblis, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita. Brėžiniai. Vilnius, 2003, t. 3 (LII, inventorizacijos nr. 4015).

22d. P. Blaževičius, V. Juškaitis, L. Kurila, G. Rackevičius, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita. Radinių sąrašas. Vilnius, 2003, t. 4 (LII, inventorizacijos nr. 4016).

22e. V. Juškaitis, L. Kurila, G. Rackevičius, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorija: šiaurinio korpuso prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita. Radinių sąrašas. Vilnius, 2003, t. 5 (LII, inventorizacijos nr. 4017).

Pilių tyrimo centro archyvas

23. A. Kuncevičius, A. Tautavičius, V. Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrinėjimai. 1989 m. Nuotraukos. Vilnius, 1990, sąs. 1–5 (PTC, inventorizacijos nr. 21–24).

24a. A. Tautavičius, V. Urbanavičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos 1994 metų tyrimai. Vilnius, 1995 (PTC, inventorizacijos nr. 63).

24b. E. Vailionis, Vilniaus žemutinės pilies rūmų teritorijos 1994 metų tyrimai. Radinių sąrašas. Vilnius, 1995, t. 1 (PTC, inventorizacijos nr. 47).

24c. Vilniaus Žemutinė pilis. Valdovų rūmų 1994 metų tyrimų nuotraukos. nr. 1–105. Vilnius, 1995 (PTC, inventorizacijos nr. 48).

25. G. Abaravičius, Archeologinė ataskaita. 1995 metai. Vilniaus Žemutinės pilies gynybinio aptvaro pietinės mūrinės tvoros žvalgomieji kasinėjimai 1995 metais. Vilnius, 1995–1996 (PTC, inventorizacijos nr. 139).

26. G. Rackevičius, Vilniaus Žemutinės pilies teritorija. Žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai Katedros aikštėje. 1996 m. Vilnius, 1997 (PTC, inventorizacijos nr. 70).

27. E. Vailionis, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų vakarinio korpuso ir katedros zakristijos jungties 1996 metų ataskaita. Vilnius, 1997 (PTC, inventorizacijos nr. 71).

28. E. Vailionis, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų šiaurinio korpuso išorinio kiemo (ties M22 ir M23) 1996 metų ataskaita. Vilnius, 1997 (PTC, inventorizacijos nr. 72).

29. D. Steponavičienė, Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmų teritorija: rūmų pietinių vartų bokšto tyrimai. 1996 m. Vilnius, 1997 (PTC, inventorizacijos nr. 84).

30. E. Vailionis, Vilniaus rūmų išorinio kiemo, ties ŠV kampu, 1998 m. archeologinių tyrimų ataskaitos radinių sąrašas. Vilnius, 1999, d. 2 (PTC, inventorizacijos nr. 151).

31. E. Vailionis, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų Š korpuso aplinkos (ties Š priestatu) 2000 m. archeologinių tyrimų ataskaita. Vilnius, 2001, d. 1, 2 (PTC, inventorizacijos nr. 184, 185).

32. G. Rackevičius, R. Armalaitė, N. Kitkauskas, Vilniaus žemutinės pilies teritorija. Statybos darbų priežiūros ataskaita 2000 m. Vilnius, 2001 (PTC, inventorizacijos nr. 166).

33. D. Steponavičienė, Vilniaus žemutinė pilis 2000 m. P korpuso išorė (perkasa nr. 5). Vilnius, 2003 (PTC, inventorizacijos nr. 271).

34. E. Ožalas, Šiaurinio korpuso ir rūmų vidinio kiemo tyrimai. 2001 metai. Vilnius, 2002, t. 1 (PTC, inventorizacijos nr. 187).

35. E. Ožalas, Valdovų rūmų grindų plytelių, surastų 1987–2002 m. tyrimų metu, pradinis apibūdinimas. Pietinio, Rytinio ir Vakarinio korpusų prieigų archeologinių tyrimų 2002 m. ataskaita. Vilnius, 2003 (PTC, inventORIZACIJOS nr. 214e).

36. G. Striška, Ė. Striškienė, G. Rackevičius, N. Kitkauskas, Vilniaus žemutinės pilies valdovų rūmų stiklas. Archeologinių radinių analizė. Architektūrinė geležis, rasta Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje archeologinių tyrimų metu. Čerpės – Valdovų rūmų tyrimų duomenimis. Vilnius, 2002/2003 (PTC, inventORIZACIJOS nr. 214).

Paminklų restauravimo instituto archyvas

37a. A. Lisanka, 1982 m. buv. Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje vykdytų archeologinių tyrimų (1982–1983 m., I darbų etapas) ataskaita (tekstas). Vilnius, 1983, d. 1 (PRI, F-5, nr. 3312).

37b. A. Lisanka, 1982 m. buv. Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje vykdytų archeologinių tyrimų (1982–1983 m. I darbų etapas) ataskaita (brėžiniai). Vilnius, 1982, d. 2 (PRI, F-5, nr. 3313).

37c. A. Lisanka, 1982 m. buv. Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje vykdytų archeologinių tyrimų (1982–1983 m. I darbų etapas) ataskaita (piešiniai ir nuotraukos). Vilnius, 1983, d. 3 (PRI, F-5, nr. 3314).

38. A. Lisanka, S. Lasavickas, Vilniaus Žemutinės pilies teritorija. Archeologinių tyrimų ir archeologinės priežiūros 1982–1985 m. naujai užstatomame plote ir siurblinės šaldymo sistemos komunikacinių ir inžinerinių komunikacinių darbų ataskaita. Vilnius (PRI, F-5, nr. 4760).

39a. V. Raškauskas, G. Stankevičius, Vilniaus Žemutinės pilies teritorija (Gedimino a. 3). 1987 m. archeologinių tyrimų ataskaita. Vilnius, 1988, d. 1 (PRI, F-5, nr. 4432).

39b. V. Raškauskas, G. Stankevičius, Vilniaus Žemutinės pilies teritorija (Gedimino a. 3). 1987 m. archeologinių tyrimų ataskaita. Brėžiniai. Vilnius, 1988, d. 2, 3 (PRI, F-5, nr. 4433, 4434).

39c. V. Raškauskas, G. Stankevičius, Vilniaus Žemutinės pilies teritorija (Gedimino a. 3). 1987 m. archeologinių tyrimų ataskaita. Fotonuotraukos. Vilnius, 1988, d. 4, 5 (PRI, F-5, nr. 4435, 4436).

39d. V. Raškauskas, G. Stankevičius, Vilniaus Žemutinės pilies teritorija (Gedimino a. 3). 1987 m. archeologinių tyrimų ataskaita. Buitinės keramikos aprašymo paaiškinimai ir fotonuotraukos. Vilnius, 1988, d. 6 (PRI, F-5, nr. 4437).

40. N. Kitkauskas, I. Lipskienė, Žemutinės pilies kunigaikščių rūmų teritorijos tyrimai. 1990 metai. Tyrimų archeologinės dalies ataskaita. Vilnius, 1991, t. 5, d. 1 (PRI, F-5, nr. 5762).

5.5. Bibliografijos sąrašas

1. G. Abramavičius, Vilniaus žemutinės pilies pietinės gynybinės sienos paieškos // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994–1995 m. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1996, p. 155–157.

2. G. Abramavičius, E. Remecas, Tyrinėjimai Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino paminklo vietoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 m. Vilnius: A. Varno person. įm. I-kla, 1998, p. 294–298.

3. K. Almenas, Vilniaus pilys: vadovas. Vilnius: Pilis, 2002. – 28, [1] p.: iliustr., žml.

4. Architektūros paminklas ar pastatas, vaizduojantis Valdovų rūmus? // Kultūros barai. 2001, nr. 11, p. 70, p. 2–8.

5. L. Armonaitė, Valdovų rūmų atkūrimas – vėl iškilusi problema // Atgimimas. 2000-12-15, nr. 45, p. 1, 4–5.

6. V. Baranauskas, Kodėl reikia atstatyti Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmus? // Literatūra ir menas. 1999-02-06, nr. 6 (2730), p. 3.

7. J. Baršauskas, A. Jankevičienė, N. Kitkauskas, V. Levandauskas, Mūrinės statybos pradžia // Lietuvos architektūros istorija. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų I-kla, 1987, t. 1, p. 32–47.

8. E. Budreika, R. Batūra, M. Jučas, A. Tautavičius, Vilniaus pilys // Lietuvos pilys. Vilnius: Mintis, 1971, p. 25–76.

9. E. Budreika, Vilniaus pilis (serija: Sąjunginės reikšmės architektūros paminklai Lietuvos TSR). Vilnius: Mintis, 1977. 47 p.: iliustr.

10. R. Butvilaitė-Petrauskienė, Architektūriniai vaizdai Pranciškaus Smuglevičiaus kūryboje // Pranciškus Smuglevičius ir jo epocha. Vilniaus dailės akademijos darbai (sud. V. Jankauskas). Vilnius: Vilniaus dailės akad. I-kla, 1997, t. 11, p. 20–31, 34.

11. K. Čerbulėnas, Renesanso architektūra Lietuvoje // Statyba ir architektūra. 1976, nr. 5, p. 29–32.

12. V. Daugudis, A. Lisanka, Vilniaus žemutinės pilies arsenalo teritorijos tyrinėjimai 1978 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1978 ir 1979 m. Vilnius: Pergalė, 1980, p. 39–41.

13. V. Daugudis, 300 kultūros paminklų (sud. Z. Žemaitytė). Vilnius: Mintis, 1980. 252, [3] p., [16] iliustr. lap.: iliustr.

14. V. Drėma, Ad fontes, cives // Krantai. 1989, nr. 4, p. 23–33.

15. V. Drėma, Biforinė arka // Statyba ir architektūra. 1988, nr. 8, p. 23.

16. V. Drėma, Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga, 1991. 407 p.: iliustr.

17. V. Drėma, S. Lorentz, Laiškai – listy (sud. R. Janonienė). Vilnius: Vilniaus dailės akad. I-kla, 1998, 517, [1] p.

18. V. Drėma, Serliana mūsų architektūroje // Statyba ir architektūra. 1988, nr. 12, p. 22–23.

19. R. Gibavičius, Ne tik apie kiškius Vilniaus žemutinėje pilyje // Kultūros barai. 1991, nr. 6, p. 59–60.

20. J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos. Vilnius: Mintis, 1968. 394, [5] p.: [64] įkl. lap.

21. J. Jurkštas, Dar apie senuosius Vilniaus planus // Kultūros paminklai. Vilnius: Savastis, 1997, t. 4, p. 78–93.

22. J. Jurkštas, Vilniaus žemutinės pilies opera // *Literatūra ir menas*. 1969, nr. 49, p. 13.
23. J. Jurkštas, Vilniaus Žemutinės pilies teatras // *Kultūros barai*. 1988, nr. 8, p. 55–57.
24. K. Katalynas, XV–XVII a. Kokliai-karūnėlės Vilniaus muziejų fonduose // Jaunųjų muziejininkų konferencijos „Muziejai ir jų kolekcijos“ pranešimų tezės (Palanga, Gintaro muziejus, 1987 m. gegužės 6–7 d.). Vilnius, 1987, p. 50–51.
25. K. Katalynas, Dar kartą apie krosnis su kiškiais // *Kultūros barai*. 1992, nr. 1, p. 61–64.
26. K. Katalynas, Gotikos epochos krosnys Vilniaus Žemutinėje pilyje // *Kultūros barai*. 1989, nr. 1, p. 56–59.
27. K. Katalynas (klausinėjamas L. Giedraičio), Šventaragio gelmėmis // *Liaudies kultūra*. 1999, nr. 5, p. 9–15.
28. K. Katalynas, Vilnius XIII amžiuje. Mitai ir faktai // *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, 2000, t. 6, p. 207–219.
29. N. Kitkauskas, Vilniaus pilies gynybiniai įtvirtinimai, pilies ryšys su miestu // *Istorijos ir kultūros paminklų tyrimas ir restauravimas Lietuvos TSR 1976–1980 m. Mokslinės konferencijos pranešimų tezės* (1980 m. lapkr. 19–20 d.) : pranešimų tezės (sud. R. Kaminskas). Vilnius: LTSR kultūros m-ja, 1980, p. 48–49.
30. N. Kitkauskas, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorija // *Paminklų restauravimo ir projektavimo instituto moksliniai tyrimai*. Informacija. Vilnius, 1989, p. 68–69.
31. N. Kitkauskas, Gedimino kalno vakarinės papėdės pirmykštis reljefas ir ankstyvieji statiniai // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius: UAB „Rotas“, 2001, t. 19, p. 213–242.
32. N. Kitkauskas, Naujausi Vilniaus pilių tyrimų duomenys – svarbus Lietuvos istorijos šaltinis // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. Vilnius, 1995, t. 15, p. 198–210.
33. N. Kitkauskas, Senieji statiniai Gedimino kalno vakarinėje papėdėje // *Kultūros barai*. 1995, nr. 4, p. 69–72.
34. N. Kitkauskas, Valdovų rūmų architektūra. Stilių kaita ir mada // *Baltų archeologija*. 1996, nr. 1 (8), p. 16–22.
35. N. Kitkauskas, Vilniaus pilys: statyba ir architektūra. Vilnius: Mokslas, 1989. 231 p.: iliustr.
36. N. Kitkauskas, Vilniaus pilių architektūros raida // *Lietuvos pilių archeologija* (sud. J. Genys, V. Žulkus). Klaipėda: Klaipėdos universiteto I-kla, 2001, p. 153–168.
37. N. Kitkauskas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai: tyrimų duomenys ir atstatymo galimybės // *Liaudies kultūra*. 1999, nr. 6, p. 8–19.
38. N. Kitkauskas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmai: tyrimų duomenys ir atstatymo galimybės // *Liaudies kultūra*. 2000, nr. 1, p. 18–29.
39. N. Kitkauskas, L. Dzikas, Žemutinės pilies karalių rūmai // *Kultūros barai*. 1988, nr. 6, p. 50–56.

40. N. Kitkauskas, L. Dzikas, Žemutinės pilies karalių rūmai // Kultūros barai. 1988, nr. 7, p. 58–64.

41. N. Kitkauskas, L. Dzikas, Žemutinės pilies karalių rūmai // Kultūros barai. 1988, nr. 8, p. 50–55.

42. N. Kitkauskas, Žemutinės pilies Valdovų rūmų architektūros atkūrimo prielaidos // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Vilnius, 1998, t. 13, p. 373–411.

43. N. Kitkauskas, Žemutinės pilies Valdovų rūmų architektūros raida // Statyba ir architektūra. 1997, nr. 3, p. 45–46.

44. N. Kitkauskas, V. Levandauskas, A. Tautavičius, Vilniaus pilys // Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, t. 1, p. 45–55.

45. L. Kvizikevičius, XIV–XVI a. švininiai antspaudai iš Vilniaus Žemutinės pilies teritorijos tyrinėjimų // Kultūros barai. 1994, nr. 12, p. 54–56.

46. A. Kuncevičius, Livonijos pinigų spaudai Vilniuje // Kultūros barai. 1991, nr. 7, p. 74–75.

47. A. Kuncevičius, Renesanso epochos krosnys Vilniaus Žemutinėje pilyje // Kultūros barai. 1991, nr. 2, p. 65–67.

48. A. Kuncevičius, Kokliai su herbais ir figūrinėmis kompozicijomis // Kultūros barai. 1991, nr. 10, p. 71–74.

49. A. Kuncevičius, S. Zakrauskas, Loviniai kokliai // Kultūros barai. 1991, nr. 11, p. 74–76.

50. A. Kuncevičius, V. Aleksiejūnas, Pirmosios lietuviškos monetos ir plombos // Kultūros barai, 1992, nr. 2, p. 67–69.

51. A. Kuncevičius, S. Zakrauskas, Stačiakampiai plokštiniai kokliai // Kultūros barai. 1991, nr. 12, p. 58–59.

52. A. Kuncevičius, Viduramžių archeologija // Baltų archeologija. 1995, nr. 1 (4), p. 2–7.

53. Lietuvos TSR dailės ir architektūros istorija: nuo seniausių laikų iki 1775 (T. Adomonis, K. Čerbulėnas). Vilnius: Mokslas, 1987, t. 1. 326, [1] p., [20] iliustr. lap.: iliustr.

54. Lietuvos pilys (ats. red. J. Jurginis). Vilnius: Mintis, 1971. 304 p., [52] iliustr. lap.

55. A. Lisanka, Vilniaus žemutinės pilies Arsenalo teritorijos tyrimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 m. Vilnius: Mokslinės-techninės informacijos patentinių paslaugų centras, 1988, p. 135–137.

56. E. Ožalas, Šurfas posesijos nr. 461 (kapitulos namų) vietoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 m. Vilnius: A. Varno person. įm. I-kla, 1998, p. 306–307.

57. E. Ožalas, Tyrimai Valdovų rūmų M rūsio šiaurės rytų kampe // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 m. Vilnius: A. Varno person. įm. I-kla, 1998, p. 288–289.

58. E. Ožalas, Tyrinėjimai prie Valdovų rūmų pietvakarinio kampo // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 m. Vilnius: A. Varno person. įm. I-kla, 1998, p. 272–275.

59. E. Ožalas, Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų medinės konstrukcijos // Lietuvos pilių archeologija (sud. J. Genys, V. Žulkus). Klaipėda: Klaipėdos universiteto I-kla, 2001, p. 173–180.

60. J. Puipienė, Vilniaus pilies muziejus. Vilnius: Mintis, 1970. [32] p.

61. G. Rackevičius, Katedros aikštės pietinės dalies tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 m. Vilnius: A. Varno person. įm. I-kla, 1998, p. 290–294.

62. G. Rackevičius, XV a. pradžios arbaletų ir lanko strėlių antgaliai Vilniaus Žemutinėje pilyje // Baltų archeologija. 1996, nr. 1 (8), p. 23–25.

63. G. Rackevičius, Radvilų rūmų 3-osios oficinios tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 m. Vilnius: A. Varno person. įm. I-kla, 1998, p. 301–305.

64. G. Rackevičius, Žvalgomieji tyrimai Vilniuje, Žemutinės pilies teritorijoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 m. Vilnius: A. Varno person. įm. I-kla, 1998, p. 307–311.

65. V. Raškauskas, G. Stankevičius, Vilniaus Žemutinės pilies rūmų teritorijos archeologiniai tyrimai 1987 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 m. Vilnius: Mokslinės-techninės informacijos patentinių paslaugų centras, 1988, p. 143–146.

66. E. Remesas, Religiniai medalikėliai, rasti Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje // Kultūros paminklai. Vilnius: Savastis, 1998, t. 5, p. 28–33.

67. E. Remecas, Vilniaus žemutinės pilies pinigų lobis (XIV a. pabaiga). Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003. 107, [1] p.: iliustr., žml.

68. S. Sarcevičius, 1994 m. archeologinių tyrinėjimų, vykdytų prie Vilniaus žemutinės pilies šiaurinės gynybinės sienos bei senojo Arsenalo kieme, apžvalga // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994–1995 m. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1996, p. 166–169.

69. A. Skučienė, D. Steponavičienė, Spynos ir raktai Vilniaus Žemutinėje pilyje // Baltų archeologija. 1996, nr. 1 (8), p. 14–15.

70. D. Steponavičienė, Dar vienas inkunabulas? // Lietuvos istorijos metraštis. 1997 metai. Vilnius, 1998, p. 441–447.

71. D. Steponavičienė, Metalinės aprangos detalės ir papuošalai Vilniaus Žemutinės pilies tyrinėjimų duomenimis // Lietuvos archeologija. Kaunas: AB „Spindulys“, 2003, t. 24, p. 107–126.

72. D. Steponavičienė, Kai kurie Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vilniaus dvaro kultūros aspektai archeologijos duomenimis // Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto I-kla, 2002, t. LIII, p. 27–38.

73. D. Steponavičienė, Muzikinis gyvenimas Vilniaus Žemutinėje pilyje // Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto I-kla, 2002, t. LII, p. 24–38.

74. D. Steponavičienė, Puotos Lietuvos valdovo dvare Gotikos laikais XIV a. pabaigoje–XV a. // Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto I-kla, 2002, t. LIV, p. 54–59.

75. D. Steponavičienė, Tyrinėjimai pietvakarinėje Gedimino kalno papėdėje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 m. Vilnius: A. Varno person. įm. I-kla, 1998, p. 298–301.

76. D. Steponavičienė, Valdovų rūmų pietinių vartų bokšto tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 m. Vilnius: A. Varno person. įm. I-kla, 1998, p. 275–281.

77. D. Steponavičienė, Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų latrinos // Lietuvos pilių archeologija (sud. J. Genys, V. Žulkus). Klaipėda: Klaipėdos universiteto I-kla, 2001, p. 184–167.

78. A. Tautavičius, Lietuvos Didžiųjų kunigaikščių rūmai. Istorija ir tyrinėjimai // Baltų archeologija. 1996, nr. 1 (8), p. 2–13.

79. A. Tautavičius, Radiniai su Vazų herbu ir karūna // Kultūros barai. 1991, nr. 5, p. 67–69.

80. A. Tautavičius, XVI–XVII a. mediniai gyvenamieji pastatai Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros I-kla, 1959, t. 2, p. 21–29, 342.

81. A. Tautavičius, 1959 m. kasinėjimai Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje // LTSR mokslų akademijos darbai. 1960, t. 2, p. 43–66.

82. A. Tautavičius, 1955–1957 m. kasinėjimai Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje // LTSR mokslų akademijos darbai, serija A. 1958, t. 1 (4), p. 91–111.

83. A. Tautavičius, 1957–1958 m. kasinėjimai Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje // LTSR mokslų akademijos darbai. 1959, t. 1, p. 115–134.

84. A. Tautavičius, Archeologiniai kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1960 m. // LTSR mokslų akademijos darbai. 1961, t. 1, p. 103–124.

85. A. Tautavičius, Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai // Valsstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis. Vilnius: Valst. grožinės literatūros I-kla, 1960, t. 2, p. 3–48.

86. A. Tautavičius, Šildė ir puošė // Vilniaus balsas. 1990-04-16, p. 3.

87. A. Tautavičius, Valdovų rūmų tyrimus įpusėjus? // Lietuvos mokslas. Vilnius, 1995, t. 3, kn. 7, p. 4–30.

88. A. Tautavičius, V. Urbanavičius, Valdovų rūmų Vilniuje teritorijos tyrimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994–1995 m. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1996, p. 171–180.

89. A. Tautavičius, Vilniaus pilies kokliai (XVI–XVII a.). Vilnius: Mintis, 1969. 47 p.: iliustr.

90. A. Tautavičius, Vilniaus žemutinės pilies mediniai pastatai XIII–XIV a. // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros l-kla, 1964, t. 4, p. 171–187, 287–288.
91. V. Urbanavičius, Valdovų rūmų ateitis: užkasti ar atstatyti? // Baltų archeologija. 1996, nr. 1 (8), p. 26–29.
92. V. Urbanavičius, Vilniaus žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrinėjimai 1990 ir 1991 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 m. Vilnius: Lietuvos informacijos in-to sp., d. 2, 1992, p. 59–62.
93. V. Urbanavičius, Vilniaus žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrinėjimai 1992 ir 1993 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992–1993 m. Vilnius: AB „Punktukas“, 1994, p. 201–205.
94. V. Urbanavičius, Vilniaus žemutinės pilies rūmų teritorijos tyrimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 m. Vilnius: Mokslinės-techninės informacijos patentinių paslaugų centras, 1990, p. 160–165.
95. V. Urbanavičius, Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijos tyrinėjimai Vilniuje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 m. Vilnius: A. Varno person. įm. l-kla, 1998, p. 270–271.
96. V. Urbanavičius, Seniausi Vilniaus mūrai // Gimtasis kraštas. 1992, nr. 52/53, p. 6.
97. V. Urbanavičius, Valdovų rūmų vizija // Gimtinė. 1995, nr. 4, p. 1.
98. V. Urbanavičius Vilniaus pilys – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės centras // Mokslinės konferencijos „Vilniaus savivaldybei 610 metų“ pranešimų tezės, Vilnius, 1997, p. 1–2.
99. E. Vailionis, Tyrinėjimai Valdovų rūmų Šiaurės vakarų dalyje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 m. Vilnius: A. Varno person. įm. l-kla, 1998, p. 281–288.
100. Vilniaus architektūra [albumas] (sud. A. Jankevičienė). Vilnius: Mokslas, 1985. 384 p.: iliustr.
101. Vilniaus pilys naujausių mokslinių tyrinėjimų šviesoje. Tezės (sud. R. Bogušytė, A. Martinonis). LTSR Istorijos ir etnografijos muziejus, filialas Vilniaus pilies muziejus, 1983. 18 p.
102. Vilniaus žemutinės pilies rūmai (1988 metų tyrimai). Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Istorijos institutas, 1989, t. 1. 128 p., [48] iliustr. lap.
103. Vilniaus žemutinės pilies rūmai (1989 metų tyrimai). Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Istorijos institutas, 1991, t. 2. 157, [2] p., [55] iliustr. lap.
104. Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1990–1993 metų tyrimai). Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 1995, t. 3. 262, [2] p., [64] p.
105. Vilniaus žemutinės pilies rūmai (1994–1995 metų tyrimai). Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 1999, t. 4. 374, [2] p.: iliustr.
106. Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1996–1998 metų tyrimai). Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2003, t. 5. 343, [1] p.: iliustr.
107. A. Žemaitytė, Pilių teritorija – amžių veidrodyje // Literatūra ir menas. 1987, nr. 39, p. 3; nr. 40, p. 6.